КРУГЛОВИДИЙ

КРУГЛОВИДИЙ

У Джона Клевергауса було кругле, як місяць уповні, обличчя. Ви знаєте цей тип людей — у них широкі вилиці, лоб і підборіддя непомітно переходять у щоки, утворюючи правильне коло, а ніс — плискуватий і короткий, приліплений посеред обличчя, ніби підрозетник на стелі. Може, тому я й зненавидів його, бо саму появу цього чоловіка сприймав як образу, — здавалося, навіть земля й та ледве його носить. Мабуть, моя матінка боялася повного місяця, колись глянувши на нього не через те плече та ще й у лиху годину.

Та хоч би там як, а я зненавидів Джона Клевергауса. І зовсім не через те, що він зробив мені щось погане, таке, що видалося б людям за яку шкоду. Зовсім ні. Зло було глибше і тоншого характеру, занадто невловним, щоб ясно й точно викласти його в словах — кожному з нас доводиться деколи відчувати щось подібне. Ви тільки-но бачите якусь людину, що про існування її досі навіть не підозрювали, однак у першу ж мить заявляєте: "Він мені не подобається". Чому не подобається? Гм, ви не знаєте чому. Не подобається, от і все. Ви просто його не злюбили. Отак і в мене з Джоном Клевергаусом.

Яке право на щастя мав такий чоловік?! І все ж він був оптиміст. Він завжди радів і сміявся. Все на світі йому здавалося прекрасним, грець би його побив! А як він діяв на мене своїм щасливим поглядом! Інші могли сміятися, і це мене ані крихітки не обходило. Бувало, я й сам сміявся… до зустрічі з Джоном Клевергаусом.

Та його сміх! Ніщо в світі так не дратувало мене й не викликало такої люті, як цей сміх. Він переслідував мене, чіплявся до мене й не відпускав. Це був громовий сміх, сміх Гаргантюа. Чи прокидався я, чи

вкладався спати, він був завжди зі мною, і гострим ножем краяв мені серце.

Вже на світанку цей сміх лунав над полями, обриваючи солодкі вранішні мрії. В нестерпну полуденну спеку, коли никла зелень, птахи ховалися в гущавині лісу, а вся природа завмирала у дрімливій притомі, його гучне "Ха-ха-ха!" і "Хо-хо-хо!" зносилося до неба, викликаючи на герць сонце. І темної ночі, коли він повертався з міста до своєї оселі, з безлюдного перехрестя долинав його нестерпний регіт: він будив мене, змушував корчитися від злості й стискати кулаки так, аж нігті впиналися в долоні.

Якось уночі я тайкома загнав його худобу на його ж таки поле, а вранці почув гикливий його сміх, коли він виганяв ту худобу з поля.

— Нічого, — промовляв Клевергаус, — бідних безсловесних тварин не можна винуватити, що вони забрели на краще пасовисько.

Джон Клевергаус мав собаку, якого називав Марсом, — пречудового здорованя, покруч хорта з шукачем, що зберіг ознаки обох порід. Цей Марс був його втіхою, і вони ніколи не розлучалися. Та я виждав свою годину й одного разу, коли випала нагода, заманив собаку й нагодував шматком яловичини із стрихніном. Однак це аніяк не вплинуло на Джона Клевергауса. Його сміх лунав так само радісно й часто, як і перше, а обличчя, як і раніш, скидалося на повний місяць.

Тоді я підпалив його стоги сіна й стодолу. Але наступного ранку — була саме неділя — він з'явився знову веселий і життєрадісний.

— Куди це ви? — поцікавився я, коли він вийшов на перехрестя.

— По форель, — відповів він, і обличчя його сяяло, як місяць уповні. — Обожнюю форель.

Де ще б можна знайти такого чоловіка?! Адже загинув весь урожай, що зберігався в стогах і стодолі. Я знав, що врожай був не застрахований. І все ж, дарма що йому загрожував голод, сувора зима, він весело собі йшов ловити форель, і лише тому, що "обожнював" її! Аби хоч трохи, бодай крихітку нахмурились йому брови, або його вайлувате обличчя засмутилося, стало серйозним і менш схожим на місяць, або коли б він хоч мить перестав усміхатися, я певен, що пробачив би йому його існування. Та ні, в біді він сяяв, як ніколи.

Я образив його. Він здивовано глянув на мене, всміхаючись.

— Битися з вами? Чому? — повільно мовив він. А потім зареготав: — Ви такий смішний! Хо-хо-хо! Вмерти можна! Хи-хи-хи! Ох-хо-хо-хо!

Ну що б ви тут зробили? Я вже це ледве терпів. Хай йому лиха година, і як же я його ненавидів! Та ще це прізвище — Клевергаус! Хіба це прізвище! Чи не безглуздя? Клевергаус! Боже милосердний, тому саме Клевергаус? Знову й знову запитував я себе. Ну хай би Сміт, чи Браун, чи Джоне... але — Клевергаус! Полишаю це на ваш розсуд. Повторіть-но про себе — Клевергаус. Тільки прислухайтесь, як воно смішно звучить — Клевергаус! Чи має право ясити людина з таким ім'ям, запитую я вас? "Ні", — скажете ви. "Ні", — сказав і я.

Тут я згадав про його заставну. Згоріло все його збіжжя, і я знав, що він не зможе розквитатися з боргами. Тоді я знайшов хитрого, неязикатого і скупого лихваря, щоб оформити передачу йому заставної. Все робилося без мене, але через цього агента я домігся, що Клевергаусові відмовили у викупі заставної, оскільки було прострочено термін платежів, — лише кілька днів йому дали (не більше, повірте, ніж законом дозволено), щоб вивезти з оселі все своє майно. Тепер я вийшов прогулятися й поглянути, як мій сусід сприйняв новину — адже він прожив тут понад двадцять років. Та коли ми зустрілися, його великі круглі очі заблищали, а обличчя засяяло й розпливлося, як повний місяць на ясному небі.

— Ха-ха-ха! — зареготав він. — Ну й кумедний лобуряка отой мій молодший! Чи ви коли чули таке? Ось лишень послухайте. Він грався отам унизу, на крутому березі річки, як раптом брила землі шубовсть у воду і обхлюпала його бризками. А він кричить: "Ой тату! Велика-превелика калюжа вискочила з води й ударила мене!"

Клевергаус замовк, чекаючи, що я приєднаюсь до його блюзнірських веселощів.

— Не бачу тут нічого смішного, — кисло відрубав я. Він у подиві глянув на мене, а потім знову з'явилось оте кляте сяйво, розпливаючись навколо, аж поки, як то я казав, усе його обличчя засвітилося м'яким і теплим світлом, наче місяць літньої ночі, і знову пролунав регіт: "Ха-ха-ха! Ото сміхи! Хіба ж ні? Хе-хе-хе! Хо-хо-хо! До нього не дійшло! Та ви тільки послухайте! Розумієте, калюжа..."

Та я круто повернувся й пішов геть. Це вже було понад мої сили, більше я вже не міг терпіти. Грець його бери, але пора кінчати, — подумав я. — Йому не місце на землі! Сходячи на пагорб, я чув його жахливий сміх, що відлунював від неба.

Я, щоб ви знали, мастак на всякі такі оборудки, можу цим похвалитися. Отож поклавши вбити Джона Клевергауса, я мав улаштувати це так, аби потім могти з чистим сумлінням оглянутися назад. Ненавиджу грубу роботу, ненавиджу брутальність! Мені гидко тільки так собі вдарити чоловіка голим кулаком. Фе! Гидко й противно! Отже застрелити, підрізати або чимось прибити Джона Клевергауса (о, це прізвище!) — всі ці способи були не для мене. Я мав зробити це не лише чисто й майстерно, але й так, щоб не збудити ані найменшої підозри.

Отак собі пометикувавши тиждень, я вже мав готовий план дій. Тоді взявся за роботу. Я купив спанієля, п'ятимісячну сучку, і заходився її дресувати. Якби хто стежив за мною, то помітив би, що я навчав собаку

тільки одному — знаходити й приносити назад кинуту річ. Собаку цю (я назвав її Беллоною[67]) я навчав приносити палички, що їх шпурляв у воду, і не просто приносити, а приносити одразу, не жуючи їх і не граючися з ними. Мета була, щоб вона, ні на що не зважаючи, приносила паличку якнайшвидше. Я втікав геть і примушував її з паличкою в зубах наздоганяти мене. Собака виявилась кмітливою, і так заповзялася в цій грі, що незабаром я був цілком задоволений.

По цьому я при першій же нагоді подарував собаку Джонові Клевергаусу. Я діяв напевно, бо знав його маленьку слабість, потаємний грішок, досить давній і пристрасний.

— Ні, — сказав він, коли я поклав кінець мотузка йому в руку. — Ні, невже ви серйозно? — З подиву він роззявив рота, і усмішка освітила все його кляте повновиде обличчя. — А... а я гадав чомусь, що ви не полюбляєте мене, — пояснив він. — Чи не сміхи — отак помилятися! — І на цю думку він зайшовся реготом, хапаючись за боки.

— Як її звати? — видавив він між двома приступами сміху.

— Беллона, — відповів я.

— Хи-хи! — пирснув Клевергаус— Яке смішне ім'я! Його веселощі вивели мене з рівноваги, я заскреготів зубами й процідив:

— До речі, вона була дружиною Марса.

Тут обличчя йому знову засяяло, як повний місяць, і він прорвався:

— Ви маєте на увазі мого собаку? Виходить, вона вдова! Ох-хо-хо! Ех-хе-хе! Хо!

Я повернувся й швидко побіг через пагорб, а він усе реготав мені вслід. Минув тиждень, і в суботу ввечері я спитав його:

— Отже, в понеділок виїжджаєте звідси? Він кивнув головою і вишкірив зуби.

— Значить, уже не буде нагоди поласувати фореллю, яку ви так "обожнюєте"?

Та він не помітив глузування.

— Гм, а чом не буде? — приснув він, — Саме завтра я збираюсь вволю порибалити.

Ці слова підтвердили певність моїх планів, і я повернувся додому геть збуджений.

Рано-вранці наступного дня я побачив, як Клевергаус поминув мою садибу, йдучи з невеликим сачком і рогожевим мішком у руках. Слідом бігла Беллона. Я знав, куди він прямує, і подався собі навпрошки, лукою позаду садиби, а далі піднявся підліском на вершину невеликої гори. Уникаючи людського ока, я прошмигнув гребенем гори милі зо дві і опинився в природному амфітеатрі, утвореному пагорбами, там, де з ущелин вибивалася маленька річечка, розливаючись широким плесом між скель. Ось тут! Я сів собі на пагорбі, звідки видно було все навколо, і запалив люльку.

Не поминуло й кількох хвилин, як, бредучи річкою проти течії, вигулькнув Джон Клевергаус. Беллона підбігала поруч. Обоє були в чудовому настрої, і жвавий собачий гавкіт зливався з низькими тонами голосу її хазяїна. Підійшовши до плеса, Клевергаус кинув на землю сачок з мішком і витяг із задньої кишені штанів щось схоже на довгу товсту свічку. Я знав, що то була динамітна шашка, бо саме таким способом він ловив форель. Він глушив її динамітом. Бавовняною ганчіркою він міцно прив'язав до палички запал, потім підпалив його й кинув вибухівку у воду.

Беллона блискавицею метнулася за нею. Я мало не закричав з радощів. Клевергаус кликав собаку, але даремно. Він жбурляв у неї грудки землі, камінці, та собака пливла далі, аж поки вхопила зубами динамітну паличку і повернула з нею назад до берега. Лише тоді Клевергаус збагнув, яка небезпека загрожує йому й побіг геть від берега. Як я й передбачав, собака вибралась на берег і помчала за ним. Ото, скажу вам, видовисько було! Як ви вже знаєте, плесо оточувало щось подібне до амфітеатру. Вище й нижче по течії річку можна було перейти по камінню. Клевергаус і Беллона, плигаючи з каменя на камінь, закружляли навколо плеса. Я б ніколи не повірив, щоб такий незграбний чоловік міг так прудко бігати! Та, хоч як він не надсаджувався, Беллона бігла прудкіше. Ще хвилька, й вона наздогнала його, дарма що він тікав, мов навіжений. Собака тицьнула носом йому в ноги і ту ж мить блиснув яскравий спалах, з'явився дим, пролунав страшний вибух, і там, де були чоловік та собака, не лишилося нічого, окрім великої вирви землі.

"Смерть від нещасливого випадку під час незаконної ловлі риби" — був вирок судового слідчого. Отож я можу пишатись, що в такий чистий і майстерний спосіб порішив Джона Клевергауса. Ніякої тобі помилки, ніякої брутальності, нічого такого, чого б можна було потім соромитися, і я певен, ви погодитесь зі мною. Його проклятий сміх уже більше не лунає над пагорбами, а його гладке кругловиде обличчя більш не дратує мені очей. Дні мої спливають тепер спокійно, і ніхто не тривожить мого сну вночі.

МІСЦЕВИЙ КОЛОРИТ

— Не розумію, чому б вам не використати весь цей величезний запас унікальних відомостей, — казав я йому. — На відміну від більшості людей з подібним багажем знань ви маєте ще й літературний хист. Ваш стиль…

— Досить… е… журналістський? — делікатно підказав він,

— Саме так! Ви могли б непогано заробляти.

Він задумливо сплів пальці, знизав плечима і обірвав дискусію на цю тему:

— Пробував. Шкода й заходу.

— Мені заплатили, статтю надрукували, — мовив він після паузи, — а на додачу я сподобився шістдесяти діб у "гобо".

— "Гобо"? — перепитав я.

— "Гобо"... — він прикипів поглядом до мого Спенсера[68] і весь час, поки аж не скінчив карбувати своє означення, вивчав заголовок. — "Гобо" — це, чоловіче добрий, назва тих камер в муніципальних чи окружних тюрмах, де тримають волоцюг, п'яниць, жебраків, дрібних правопорушників і таке інше шобло. Саме слово досить красиве і має власну історію. По-французькому це hautbois. Haut-високий, а bois — ліс. По-англійському воно перетворилось на hautboy — дерев'яний музичний інструмент, по-моєму, з подвійним язичком в мундштуку, не що інше, як гобой. Пригадуєте в "Генрі четвертому":

Футляр потрійного гобоя

Був для нього палац і двір.

Від hautboy до ho-boy один тільки крок, отож обидва ці слова в англійській мові вживалися як рівноправні. Але по цей бік Атлантики, в Нью-Йорку, — зверніть увагу на цю дивовижну метаморфозу, — hautboy, або ho-boy, стає назвиськом нічного підмітальника вулиць. В цьому, мабуть, проявилася зневага до мандрівних скоморохів та музикантів. Але ж відчуйте всю пекельну красу цього ганебного тавра! Нічний підмітальник, парія, нещасний, зневажений, людина без касти! А в наступному своєму втіленні, цілком послідовно й логічно, це наше слово

закріплюється за американським знедоленим, за волоцюгою. Та якщо інші перекручували зміст слова, то сам волоцюга перекручує вже його форму, і ho-boy з тріумфом перетворюється на hobo — гобо. А тому й великі мурованні камери з нарами у два-три яруси вздовж стін, де Закон ув'язнює волоцюгу, цей останній називає "гобо". Правда ж цікаво?

Я відкинувся в кріслі і потай милувався цією ходячою енциклопедією, цим Літом Клей-Рендольфом, звичайним волоцюгою, котрий почував себе в моїй оселі, як удома, зачаровував друзів, що збиралися у мене за скромною трапезою, затьмарював господаря вишуканістю своїх манер, витрачав мої гроші, палив мої найліпші сигари і досвідченим оком знавця вибирав собі краватки та запонки з мого гардеробу.

Мій гість неквапно підійшов до полиць і розкрив "Економічні основи суспільства" Лоріа[69].

— Люблю погомоніти з тобою, — зауважив він. — Маєш неабияку освіту, начитаний, а твоє "економічне тлумачення історії", як ти його зволиш називати (все це глузливо посміхаючись), вельми імпонує людині з інтелектуальним світосприйняттям. Проте твої соціологічні теорії знецінюються через брак практичних знань. А ось я, знаючи книжки, перепрошую, дещо краще за тебе, знаю також і життя. Я жив ним, пізнав його плоть і кров, черпав його повними пригорщами, роздивлявся, куштував на смак, одначе як справжній мислитель, я вільний від будь-яких пристрастей чи забобонів. Усе це конечна передумова ясного розуму, і саме цього всього тобі й бракує. Ага! Ось де справді дотепне місце. Послухайте-но!

І в своїй неповторній манері він зачитав мені вголос цей уривок, побіжно пересипаючи текст критичними увагами, чітко формулюючи плутані й незграбні фрази, висвітлюючи тему з різних, часом несподіваних поглядів, відзначаючи непомічені автором аспекти проблеми та можливі заперечення, підхоплюючи незакінчені думки, доводячи контрасти до парадоксів, а відтак подаючи їх у вигляді простих, очевидних істин — коротше кажучи, він осявав іскристим

блиском свого генія цілі сторінки нудних, важких і незграбних розумувань.

Вже немало часу минуло, відколи цей Літ Клей-Рендольф (зверніть увагу на подвійне прізвище) постукав з чорного ходу в двері "Айдлвайлда" і розтопив серце Гунди. А Гунда була така ж холодна, як і скелі її рідної Норвегії, хоча, роздобрівши, вона була здатна дозволити якомусь приблуді, що мав цілком порядний вигляд, приткнутися десь на задньому ганку і давитися сухою скориною та зашкарублою котлетою. Але щоб якийсь там голодранець вдерся просто з темної вулиці до святилища її кухонного царства і спричинив затримку обіду, бо Гунда прибирала для нього місце в найзатишнішому кутку, — це була така нечувана подія, що Ромашка мусила піти подивитись. Ох, ця Ромашка з м'яким та жалісливим серцем! Літ Клей-Рендольф причарував її за ті довгі п'ятнадцять хвилин, поки я нудився наодинці з сигарою. Аж ось вона знову впурхнула до мене і щось белькоче за приношений костюм, який мені однаково ні до чого.

— Авжеж, він мені зовсім ні до чого, — погодився я, маючи на увазі темно-сірий костюм з кишенями, заяложеними силою-силенною книжок, що побували в них, книжок, які не раз ставали на перешкоді моїм успіхам у рибальстві, — Однак радив би тобі спершу полагодити кишені.

Тут обличчя Ромашки затьмарилось.

— Н-ні, — протягнула вона, — той чорний.

— Той чорний! — вибухнув я, не ймучи віри. — Я ж часто одягаю його. Я.... я й сьогодні збирався бути в ньому.

— У тебе є два ще кращих, і ти ж знаєш, той мені завжди не подобався, — поквапно перебила мене Ромашка. — До того ж він витерся, аж лисніє...

— Витерся?!

— Він… ну ось-ось витреться, а це ж те саме. А чоловік цей справді достойний. Такий привітний, такий чемний. Я певна, що він…

— Знав кращі часи.

— Звичайно. На дворі так вогко й холодно, що й собаки не виженеш, а в нього одежина благенька. А ти ж маєш багато костюмів…

— П'ять, — уточнив я, — рахуючи й ту рибальську робу з заяложеними кишенями.

— А в нього нема ні одного, нема дому, нічого…

— Навіть Ромашки, — я обійняв її, — і за це він заслуговує на всілякі блага. Дай йому той чорний костюм, люба; та ні, дай найліпший, найліпший з усіх. Ради всього святого, мусить же бідолаха мати якусь компенсацію.

— Який ти в мене любий! — Ромашка рушила до дверей і, вже виходячи, подарувала мені звабливий погляд. — Який ти страшенно любий!

"І це після семи років", — роздумував я вкрай здивований, аж поки вона повернулась, несмілива й запобіглива.

— Я… я дала йому одну з твоїх білих сорочок. На ньому була така жахлива, дешева ситцева сорочка, і, я знаю, вона б виглядала просто смішно. І потім у нього черевики такі посклизувані, що я дала йому пару твоїх, оті старі з вузькими носаками…

— Старі?!

— Ну, вони ж нестерпно тиснули, ти сам знаєш.

Так було завжди, коли Ромашка хотіла поставити на своєму.

Отак і сталося, що Літ Клей-Рендольф залишився гостювати в "Айдлвайлді"; а чи на довго — я не мав ніякого поняття. Не мав я поняття й про те, як часто він з'являтиметься знову, бо він скидався на мандрівну комету. То прибуде свіжий і чисто вбраний від поважних людей, що, як і я, були йому за друзів, то виснажений і обідраний приплентається по шипшиною обсадженій стежці десь із Монтани або аж із Мексіки. І не кажучи ні слова, коли ним опанує Wanderlust[70] знову зникне у тому великому таємничому світі суспільного "дна", який він називає "Дорогою".

— Я не міг дозволити собі покинути цей дім, не подякувавши господареві за щедру руку і щире серце, — сказав він того вечора, як уперше одягнув мій добрий чорний костюм.

Мушу визнати, що мене неабияк вразило, коли, глянувши поверх газети, я побачив статечного, бездоганно респектабельного джентльмена, що тримався впевнено і безтурботно. Ромашка мала рацію. Він мусив був знати кращі часи, інакше чорний костюм і біла сорочка не змогли б викликати в ньому такої зміни. Мимоволі я підвівся, щоб привітати його як рівного. Саме тоді чари Клей-Рендольфа і оплутали мене. Тієї ночі він спав у "Айдлвайлді", так само наступної і ще багато ночей. Цю людину неможливо було не полюбити. Син Анака, він же Руфус Голубоокий, по-простецькому званий також Малявкою, несамовито гасав разом з Літом від шипшинової стежки аж до найглухіших закутків саду, з диким вереском скальпував його на копиці сіна, а якось у фарисейському запалі мало не розіп'яв на горищі під кроквами. Ромашка мала полюбити б Літа заради Сина Анака, якби не полюбила ще раніше заради нього самого. Щодо мене, то хай вам Ромашка скаже, як раз по раз питав я в часи його доброхітної відсутності, коли ж, нарешті, знов повернеться Літ, наш любий Літ.

Однак про минуле цього чоловіка ми не знали нічогісінько, крім того, що народився він у Кентуккі. Сам Літ ніколи не розповідав про своє минуле.

А ще він пишався незалежністю свого розуму від емоцій. Дійсність ввижалася йому просто низкою абстрактних проблем. Якось я закинув Літові, що, буйно гацаючи навколо дому з Сином Анака на плечах, він грішить проти своїх принципів. Далебі, ні, почув я у відповідь. Хіба ж він не має права приголубити емоцію заради глибшого пізнання суті життя?

Справжнє Літове обличчя лишалося скритим від нас. Цей чоловік, що однаково вільно сипав і якимсь нечуваним жаргоном, і науковими та технічними термінами, іноді мовою, лицем, виразом, ну геть усім скидався на справжнісінького злочинця; а іншим разом — то був культурний елегантний джентльмен, та ще й філософ і вчений. Але крізь усе прозирало щось невловиме — проблиски щирості, справжнього почуття, як мені здавалось, — і хутко зникало перше, ніж я встигав роздивитись; можливо, то був відгомін його минулого або натяк на те, що ховалося за личиною. Та личини тої Літ ніколи не скидав, і справяшього обличчя його ми ніколи не бачили.

— Так ті шістдесят діб, що ви заробили за свою журналістську діяльність… — нагадав я. — Облиште Лоріа. Краще розкажіть.

— Ну, якщо ви наполягаєте. — Він засміявся, закинув ногу на ногу й почав:

— В одному містечку, назва якого нас не обходить, а точніше кажучи, в місті на п'ятдесят тисяч мешканців, прекрасному, благословенному місті, де чоловіки надриваються за долари, а жінки за одяг, раптом стрілила мені в голову одна ідея. Виглядів я тоді досить пристойно, але в кишенях гуляв вітер. В пам'яті у мене зринув давній намір написати розвідку про паралелізм між Кантом і Спенсером. Не те,

звісно, щоб позиції обох авторів були примиренні, але тут відкривався широкий простір для наукової сатири…

Я нетерпляче махнув рукою, і він урвав на півслові.

— Я просто аналізував для вас, як перебігали мої думки, щоб показати генезу своїх дальших дій, — пояснив він. — Та хоч би там як, а ідея з'явилась. Чим не ідея: нарис про волоцюг для щоденної преси? Наприклад, "Непримиренність Полісмена і Волоцюги". Отож я подався на "волочак" ("волочак" — це, чоловіче добрий, всього лишень вулиця), чи, якщо вам завгодно, до центру міста, на розшуки газетної редакції.

Ліфт помчав мене просто в небо, а там Цербер у вигляді анемічного хлопця-кур'єра заступив мені дорогу. Сухоти, видно з першого погляду, сила духу, ірландець, чудесний тип; упертий, рішучий; жити лишилося не більше року.

— О блідолиций юначе, — прорік я, — благаю тебе вказати шлях до святая святих, до Найголовнішого з Товстих.

Хлопець сподобив мене зневажливим поглядом, а в очах — безмежна втома.

— З цим ідіть до швейцара. Не знаю, про що ви торочите.

— Та ні, мій сніжно-білий, мені редактора.

— Якого редактора? — накинувся він, як молодий бульдог. — Театрального? Спортивного? Світської хроніки? Недільного? Тижневого? Щоденного? Телеграфного? Місцевих новин? Передових? Якого?

Якого саме, я не знав.

— Самого, — рішуче заявив я. — Головного.

— А, Спарго! — чмихнув він.

— Авжеж, Спарго, — підтвердив я. — Кого ж бо ще?

— То давайте свою картку, — каже він.

— Дати що?

— Картку… НуІ Та чого вам, зрештою, треба?

І тут анемічний Цербер так нахабно зміряв мене очима, що я взяв його за барки, підвів із стільця, постукав по запалих грудях зігнутим вказівним пальцем і тим викликав слабий задушливий кашель. Але хлопчисько дивився на мене без остраху, наче хоробрий горобчик, затиснутий в кулаці.

— Я невблаганний Час, — прогув я замогильним голосом. — Стережися, щоб я не стукнув занадто сильно.

— Ну, це ще побачимо, — глузливо обізвався Цербер. Тоді я стукнув добряче, так, що він подавився кашлем і аж посинів.

— Та якого вам чорта? — прохрипів він, віддихавшись.

— Мені потрібен Спарго, сам Спарго.

— Так пустіть мене, я загляну і дізнаюсь, як там.

— Ні, не заглянеш, мій сніжно-білий. — Я ще міцніше стиснув його комір. — У мене ці штучки не пройдуть, ясно? Підемо разом.

Літ мрійливо оглянув довгий стовпчик попелу на своїй сигарі і повернувся до мене:

— Знаєте, Анаку, ви навіть не можете зрозуміти, яка насолода криється в блазенстві, в нестримному штукарстві. Ви на таке не здатні, хоч би й схотіли. Ваші нікчемні дрібні умовності та зарозуміла доброчесність стали б на перешкоді. Бо щоб просто так безоглядно пуститись берега і дуріти, як тільки заманеться, треба бути чимсь більшим, ніж статечним господарем та лояльним громадянином.

Одначе, як я казав, я добився до Головного Спарго. Ця огрядна, м'ясиста, червонолиця персона з масивною щелепою і подвійним підборіддям упрівала без піджака за письмовим столом. А було то, знаєте, в серпні. Коли я увійшов, він саме розмовляв по телефону, — чи, краще сказати, лаявся, — і водночас став вивчати мене поглядом. Нарешті повісив трубку і очікувально повернувся до мене.

Ви дуже зайнята людина, — сказав я.

Він нетерпляче кивнув і мовчки чекав.

— А чи ж варто, зрештою, так із шкури пнутися? — вів я далі. — Що таке життя, щоб так упрівати заради нього? Чим ви можете виправдати такі муки? Ось погляньте на мене. Я ж бо не сію і не жну…

— Хто ви такий? Що ви за один? — люто ревнув Спарго, шматуючи слова, мов собака кістку.

— Цілком слушне запитання, сер, — визнав я, — По-перше, я людина, далі, я пригноблений американський громадянин. Наді мною не тяжить прокляття ні фаху, ні ремесла, нема в мене і перспектив на майбутнє. Мов той Ісав[71] я не маю власної юшки. Моя резиденція — весь білий світ; небо мені покривалом. Я один з безправних злидарів, санкюлот, пролетар чи, вживаючи зрозумілішої для вас термінології, волоцюга.

— Так якого дідька?..

— А так, мій добрий пане, волоцюга, нероба і людина непутяща, мешканець бозна-яких закамарків, схильний до найрізноманітніших...

— Годі! — гримнув він. — Чого вам треба?

— Мені треба грошей.

Він стрепенувся і простяг руку до відкритої шухляди стола, де, певно, лежав револьвер, але передумав і тільки гарикнув:

— Тут вам не банк!

— Та й мені бракує чеків до оплати. Але е в мене, сер, ідея, котру з вашої ласки і з вашою поміччю я маю надію обернути на готівку. Коротше, що ви скажете про нарис із життя волоцюг, написаний натуральним волоцюгою? Імпонує це вам? Чи зголодніли ваші читачі за таким матеріалом? Чи жадають вони його? Чи зможуть бути щасливі без нього?

Якусь мить мені здавалося, що його вхопить грець, та він угамував свою гарячу кров і заявив, що йому подобається моє зухвальство. Я чемно подякував і запевнив, що мені воно й самому до вподоби. Тут Спарго запропонував мені сигару і сказав, що, мабуть, таки пристане на мою пропозицію.

— Але затямте, — застеріг він, тицьнувши мені в руку пачку письмового паперу і олівець з кишені власного жилета, — затямте, що я не потерплю пишномовної хитромудрої філософії, до якої ви, я бачу, маєте схильність. Не скупіться на місцевий колорит та ще хіба додайте трохи сентиментів, але ніяких мені теревенів про політичну економію, соціальні прошарки і такий інший мотлох. Не розводьте порожньої

балаканини, пишіть конкретно, по суті, соковито, жваво і цікаво — второпали?

Я второпав і тут-таки позичив долар.

— Не забудьте ж про місцевий колорит, — гукнув він мені навздогін, коли я вже був за дверима. І ось, Анаку, цей місцевий колорит і доконав мене.

Коли я сідав у ліфт, анемічний Цербер вишкірив до мене зуби:

— Ну що, витурили?

— Та ні, блідолиций юначе, ні, мій стясно-білий, — засміявся я і переможно помахав пачкою паперу, — не витурили, а дали спеціальне завдання. За три місяці я буду редактором міської хроніки, і тоді ти в мене знатимеш, почім ківш лиха.

А коли ліфт спинився поверхом нижче підібрати якихось двох дівчат, мій Цербер підійшов до самої шахти і коротко, без зайвих слів прокляв мою душу разом з моїм спеціальним завданням. Але мені він подобався. Хлопець був з душком і безстрашний, хоч знав не згірше за мене, що смерть ходить за ним назирці.

— Але ж як могли ви, Літ, — вигукнув я, а той сухотний хлопчина, мов живий, стояв у мене перед очима, — як могли ви так брутально обійтися з ним?

Літ сухо засміявся.

— Чи довго ще, любий мій, мушу я виправляти ваші хибні уявлення? Ортодоксальні сентименти та стереотипні емоції опанували вас. А до того ще й ця ваша вдача. Ви аж ніяк не здатні міркувати розсудливо. Цербер? Пхе! Напівзгаслий відблиск, недотліла іскрина, три чверті до

смерті, ху! — порожній звук, подих вітру, — ось що таке ваш Цербер. Пішак у життєвій грі. Навіть не проблема. Мертвонароджене немовля не становить жодної проблеми, так само як і дитина, що померла малою. Вони так ніколи й не приходили в цей світ. І Цербер теж ніколи не приходив. А ось якщо вже вам таки хочеться доброї проблеми…

— То як же там було з місцевим колоритом? — нагадав я.

— Ах так, справді, — схаменувся він. — Не давайте мені збочувати. Отож я прихопив свій папір і подався на товарну станцію (для місцевого колориту), спустив ноги з "телячого пульмана", — це просто інша назва для товарного вагона, — і заходився гнати рядки. Звісно, я писав дотепно, блискуче, як і годилося; закидав ущипливі камінці в город властей, викриваючи суспільні суперечності, та в той же час відводив конкретним фактам досить місця, щоб дошкулити пересічному громадянинові. З погляду волоцюги поліція того містечка була особливо безчесна, і я не пропустив нагоди відкрити очі добрим людям. Можна математично довести, що суспільству дорожче обходиться арештовувати, засуджувати й ув'язнювати волоцюг, ніж утримувати їх такий самий час в найшикарніших готелях. Цю думку я й розвинув з цифрами та фактами в руках, враховуючи платню полісменів, проїзні, судові й тюремні витрати. О, це звучало переконливо, і це була щирісінька правда. Я подавав її читачеві з легким гумором, що примушував сміятись, але залишав почуття пекучого болю. Головне заперечення проти існуючої системи, твердив я, це те, що волоцюгу ошукують і грабують. На ті чималі гроші, які суспільство витрачає на нього, він міг би жити в розкошах, замість того, щоб скніти в темниці. Я навіть так гарненько дібрав цифри, що дав змогу бідоласі не тільки жити в найліпшому готелі, але й викурювати щодня по дві сигари, кожна двадцять п'ять центів, та ще й наводити за десять центів глянець на черевиках, — і все це коштувало б не дорожче, ніж його звичні судові й тюремні розваги. І, як показали наступні події, від тих моїх розрахунків не одному платникові податків закрутило в носі.

Я намалював точний портрет одного констебля; не забув я й такого собі Сола Гленгерта, найбезчеснішого поліцій-ного суддю на всьому материку. Це я кажу на підставі величезного досвіду. Він мав лиху славу серед місцевих волоцюг; однак і гріхи його перед громадою теж не приховалися від городян, вони були для них справжнісіньким більмом в оці. Ні імені, ні місця я, звісно, не називав, а намалював абстрактну, узагальнену картину, крізь яку, проте, досить виразно проступав достеменний місцевий колорит.

Природно, що, й сам волоцюга, я вістря своєї статті спрямував проти утисків, яких зазнає наш брат. Показавши платникам податків, як витрушують їхні гаманці, я дойняв їх до живого, а тоді ще й підкинув сентиментів, щедро, густо, не шкодуючи барв. Вірте мені, написано було на славу, а риторика — будьте певні! Послухайте лиш кінцівку моєї філіппіки:

"І ось так ми тиняємось волочаком, сторожко озираючись на всі боки, щоб не злапав нас часом Джон Закон. Ми почуваємось, немов викинуті за борт, бо наші звичаї не такі, як у всіх; і ми ніколи не забуваємо, що й у Джона Закона для нас не такі звичаї, як для інших. Нещасні, пропащі душі, ми безславно канючимо бодай скоринку хліба і повністю усвідомлюємо всю свою безпорадність та ганьбу. І ми можемо з повним правом повторити вслід за нашим нещасним заморським братом: "Наші гордощі в тому, щоб не знати гордощів". Люди нас забули; бог нас забув; тільки й пам'ятають про нас гарпії правосуддя, що живляться нашим відчаєм і карбують з наших сліз та зітхань блискучі долари".

Мій портрет поліційного судді Сола Гленгарта вдався навдивовижу. Подібність до оригіналу була разюча, а легкі та влучні фрази не лишали місця на сумніви: "ця горбоноса опасиста гарпія"; "цей грішник перед богом і людьми, цей розбійник в суддівській мантії"; "людина тендерленської моралі[72] і таких понять про доброчесність, які злодій мав би за ницість"; "виконує роль свахи між злочинним світом і темними ділками-адвокатами, а на покуту заганяє без жалю нещасних злидарів до сирої буцегарні" — і так далі в тому ж дусі, в задерикуватому стилі

типового другокурсника, позбавленому всякої статечності. Якраз такий стиль і подобається вельмишановній публіці, хоча ніхто не став би ним писати дисертацію на тему "Додаткова вартість" чи "Хиби марксизму".

— Гм, — Спарго аж гмукнув від подиву, коли я подав йому готовий рукопис. — Проворний ви чолов'яга.

Я прикував гіпнотичний погляд до його жилетної кишені і в результаті одержав першокласну сигару, якою й попихкував, доки Спарго проглядав мою писанину. Двічі або тричі він допитливо позирнув на мене поверх рукопису, але нічого не сказав, поки не скінчив.

— Де працювали, базграче? — спитав він.

— Це моя перша спроба, — я зобразив на виду соромливий усміх, шаркнув ногою і вдавано знітився.

— Дідько це у вас перший! На яку платню претендуєте?

— Ні-ні, — замахав я руками, — ніякої мені платні, красно дякую вам за ласку, Я вільний пригноблений американський громадянин, і ніхто не посміє сказати, що мій час належить йому.

— Крім Джона Закона, — пирхнув він.

— Крім Джона Закона, — погодився я.

— Звідки ви дізналися, що я готую кампанію проти місцевої поліції? — зненацька запитав він.

— Цього я не знав, але припускав, що у вас із нею напружені стосунки, — пояснив я. — Вчора вранці одна схильна до доброчинності жіночка обдарувала мене трьома бісквітами, шматком сиру та

підозрілою на вигляд скибкою шоколадного торта, — і все це загорнене в свіжий номер "Сурми", де я помітив прояви нечестивої радості з приводу провалу кандидата в начальники поліції, що його підтримував "Дзвінок". З того ж джерела я довідався, що не за горами муніципальні вибори, і легко зміркував, що до чого. Новий мер, — звісно, коли це буде відповідна людина, — значить, нові поліційні комісари; нові комісари — значить, новий начальник поліції; новий начальник поліції — значить, кандидат "Дзвінка"; висновок: на вашій вулиці свято.

Він підвівся, міцно потиснув мені руку і випорожнив свою туго набиту жилетну кишеню. Я сховав їх, а сам далі пихкав старою.

— Ви якраз той, кого мені треба, — урочисто промовив він. — Цей ось матеріал (він поляскав по моєму рукопису) — перший постріл у кампанії. Ви зробите ще багато інших, поки ми не доможемося свого. Я шукав вас не один рік. Ну, згоджуйтесь на передові.

Але я тільки похитав головою.

— Ну ж бо! — наполягав він. — Облиште ці витребеньки. Ви мусите працювати в "Дзвінку". Він зголоднів за вами, жадає вас, не буде щасливим, поки не дістане вас; Ну, то як?

Одне слово, він намагався вкоськати мене, та я був непохитний, наче скеля, і через півгодини Головний Спарго здався.

— Але пам'ятайте, — сказав він, — коли б ви передумали, мої двері завжди відкриті для вас. Де б ви не були, — телеграфуйте, і я вишлю дукати на проїзд.

Я подякував і спитав про платню за свою статтю — "інформашу", як назвав її Спарго.

— О, як звичайно, — сказав він. — Одержите в перший четвер після публікації.

Тоді мені зараз доведеться попрохати у вас декілька…

Він глянув на мене з усмішкою:

— Та кажіть вже, не муляйтесь. Що там?

— Бачите, — пояснив я, — мою особу нікому посвідчити, отож краще готівкою.

І він заплатив готівкою, — тридцять "брязкал", як одно ("брязкало", дорогий мій Анаку, це долар), а я натиснув на колеса… га? — ну, тобто пішов собі геть.

— Блідолиций юначе, — сказав я Церберові. — Ось тепер мене таки витурили. (В його посмішці засвітилась квола радість). І на знак моєї щирої поваги до тебе ось маєш… (очі його лиховісно блиснули, і він рвучко підніс руку на захист від сподіваного удару)… цей скромний дарунок на спогад.

Я мав намір сунути йому в руку п'ятидоларову монету, та хоч це й було для нього повною несподіванкою, хлопець виявився спритнішим за мене.

— Заберіть ви своє лайно! — огризнувся він.

— Таким ти мені ще більше подобаєшся, — заявив я, додавши ще одну таку саму монету. — Маєш успіхи. Але це мусиш узяти.

Він відсахнувся, загрозливо рикнувши, однак я схопив його за шию, витряс із нього всю душу і лишив лежати оберемком з тими двома

монетами в кишені. Та ледве ліфт рушив з місця, як обидві монети дзенькнули об верх кабіни і полетіли вниз попри стіну шахти. Сталось так, що дверцята у кабіні були незачинені; я встиг простягти руку і перехопити гроші. У хлопця-ліфтера очі полізли рогом.

— Отак я їх завжди, — сказав я, кладучи монети до кишені.

— Якась гава впустила, — прошепотів ліфтер перелякано.

— Схоже на правду, — погодився я.

— Давайте я візьму їх на схов, — набивався він.

— Не плети дурниць!

— Краще віддайте, — пригрозився хлопець, — а то спиню машину.

— Та ну?

І він таки спинив, між поверхами.

— Юначе, — сказав я, — чи є в тебе матір? (Він споважнів, немов шкодуючи про свій вчинок, а я, щоб посилити враження, почав старанно закочувати правий рукав). Чи готовий ти до смерті? (Я пригнувся і м'яко заніс вперед одну ногу). Тільки одна хвилина, одна коротка хвилина відділяє тебе від вічності. (Тут я скарлючив пальці на правій руці, мов пазури, і підтягнув другу ногу). Юначе, юначе, — сурмив я, — через тридцять секунд я видеру з твоїх грудей закривавлене серце і почую твої зойки в пеклі.

Тут він не витримав, гучно гикнув, ліфт помчав униз, і я опинився на волочаку. Бачите, Анаку, я ніяк не можу позбутися звички залишати приз себе яскраві спогади. Мене ніколи не забувають.

Не встиг я дійти до перехрестя, як почув за спиною знайомий голос:

— Агов, Жужелю! Куди мандруєш?

Це був Зух із Чікаго. Колись, як ми бродяжили разом, мене в Джексонвілі скинули з товарняка. "Запорошило йому очі жужіллю, от і не помітив їх", — так казав він про той випадок, і відтоді це "псевдо" й прилипло до мене... "Псевдо"? — Те саме, що й "псевдонім". Прізвисько волоцюги.

— Двигаю на південь, — відповів я. — А як воно там у Зуха?

— Труба. Бики заїдають.

— А де все кодло?

— Та є тут одне місце. Я тебе напоумлю.

— Хто центровий хлопака?

— Я, тож уважай!

Жаргонні вирази так і сипались Літові з уст. Я був змушений перебити його:

— Будь ласка, перекладіть. Не забувайте, що я чужинець.

— Прошу дуже, — жваво відгукнувся він. — Зухові не щастить. "Бик" — значить полісмен. Зух каже, що поліція настроєна вороже. Я питаю, де "кодло", тобто гурт волоцюг, з яким він мандрує. Він обіцяє "напоумити" мене, тобто спровадити до облюбованого кодлом місця. "Центровий хлопака" — це ватажок. Зух претендує на цей титул.

Удвох ми почимчикували до вузької смуги лісу одразу за містом. Там, у чарівному куточку на березі дзюркотливого струмка, і розташувалось кодло — два десятки дебелих обідранців-гобо.

— Ану, жлоби! — звернувся до них Зух. — Мерщій у ноги! Ось вам Жужіль, і щоб чортам було тісно!

Це означало те лишень, що хлопці повинні податися негайно на жебри, аби роздобутися чим на святкування мого повороту після річної розлуки. Але тут я блиснув своєю грошвою, і Зух послав кількох юнаків по випивку. Слово честі, Анаку, ту гульню волоцюги пам'ятають і по сьогодні. Просто диво, який випивон можна влаштувати за тридцять брязкал, і не менше диво, що двадцять добрих горлянок здатні стільки видудлити. Меню складалося з пива й дешевого вина з додатком міцніших напоїв для заповзятих пияків. Що то був за пиятика! Оргія просто неба, змагання ревних вакханців, справжня картина первісного тварюцтва. Для мене в п'яній людині є щось непоборно принадне, і був би я ректором якогось коледжу, то ввів би для старшокурсників практичний курс психології пияцтва. Той курс затьмарив би всі підручники і став би небезпечним конкурентом для лабораторних занять.

Але все це речі сторонні, бо після шістнадцяти годин бенкетування все кодло "зафараонив" переважними силами наряд поліції і відпровадив до тюрми. Після сніданку, десь близько десятої, нас вишикували, всіх двадцятьох, і, ослаблих та занепалих духом, повели сходами нагору, до судової зали. А там в суддівській багряниці, горбоносий, мов наполеонівський орел, сидів, поблискуючи маленькими круглими очима-намистинами, сам Сол Гленгарт.

— Джон Емброуз! — проголосив секретар, і Зух підхопився з легкістю, що свідчила за чималу практику.

— Бродяга, ваша честь, — бадьоро доповів судовий бейліф. Його честь, не сподобивши арештанта й поглядом, як стій вирік: "Десять діб", — і Зух сів.

Далі все пішло розмірено, як у годиннику: п'ятнадцять секунд на одного, хвилина на чотирьох. Арештанти підскакували, наче маріонетки. Секретар виголошував ім'я, бейліф — провину, суддя — вирок, і засуджений сідав. Ото й усе. Правда ж просто? Любо було дивитися!

Зух підштовхнув мене ліктем:

— Ану, Жужелю, втни яку штуку. Ти ж можеш. Я заперечно похитав головою;

— Та давай, — під'юджував Зух. — Розкинь їм таку "чорнуху", щоб вони аж роти пороззявляли. Хлопці храпа на тебе не матимуть. А поки ми будемо сидіти, ти зможеш роздобувати нам куриво.

— Л. К. Рендольф, — виголосив секретар.

Я встав, але тут у судовій процедурі щось заїло. Секретар зашепотів до судді, бейліф посміхнувся.

— То ви, містере Рендольфе, газетяр? — солоденько спитав його честь.

Це захопило мене зненацька, бо в розпалі подій минулої ночі я зовсім забув про "Дзвінок", і тепер побачив, що стою над краєм ями, яку сам собі вирив.

— Це твій шанс. Не про гав його, — підбивав мене Зух.

— Все пропало, бідна моя голівонька, — простогнав я у відповідь, та Зух, не знавши нічого про мою статтю, тільки вибалушив на мене здивовані очі.

— Ваша честь, коли мені щастить дістати роботу, то це моя професія.

— Ви, я бачу, проявляєте неабияку зацікавленість у місцевих справах. — Тут його честь узяв ранковий номер "Дзвінка" і перебіг очима ту шпальту, де, як я був певен, вмістили мого нариса. — Колорит хоч куди, — відзначив він тоном знавця-естета, зблиснувши очима, — картини чудові, широкі мазки в манері Сарджента[73]. Ну, а цього… цього вашого суддю… ви, гм, писали, певно, з натури?

— Не зовсім, ваша честь, — відповів я, — окремі, так би мовити, риси, чи радше… е… узагальнений тип.

— Але ж у вас колорит, сер, безперечний місцевий колорит, — наполягав суддя.

— Це вже додали згодом, — пояснив я.

— То цього суддю не взято з життя, як можна було б подумати?

— Ні, ваша честь.

— Ах, так, розумію, просто такий собі тип неморального судді?

— Ба навіть більше, ваша честь, — зухвало заявив я, — ідеал.

— А місцевий колорит, то вже додано згодом? Ха! Добре! А, дозвольте запитати, скільки ви одержали за свою працю?

— Тридцять доларів, ваша честь.

— Гм, непогано! — І тут його тон різко змінився. — Молодий чоловіче, місцевий колорит — лиха річ. Визнаю вас винним у місцевому колориті і засуджую на тридцять діб ув'язнення, які — на ваш вибір — можуть бути замінені тридцятьма доларами штрафу.

— Леле! — зітхнув я. — Ті тридцять доларів я витратив на бучні веселощі.

— І ще тридцять діб за марнотратство.

— Наступну справу, — сказав його честь секретареві. Зух був приголомшений.

— Оввa! — прошепотів він. — Оввa! Всім хлопцям по десятці, а тобі шістдесят діб. Оввa!

Літ черкнув сірником, припалив свою згаслу сигару і розгорнув книжку, що лежала в нього на колінах.

— Отже, вертаюсь до початку нашої розмови. Чи не вважаєте ви, Анаку, що хоча Лоріа і трактує питання поділу річних прибутків надзвичайно старанно, однак він випускає з уваги один важливий чинник, а саме...

— Авжеж, — сказав я, думаючи зовсім про інше. — Авжеж.

АМАТОРСЬКИЙ ВЕЧІР

Хлопець-ліфтер значуще всміхнувся. Піднімаючись із нею нагору, він зауважив, яким веселим блиском сяяли її очі, як рум'янилося їй личко. Тепло її стриманого запалу, здавалося, зігрівало тоді цілу його вузеньку

кабіну. А зараз, опускаючись униз, кабіна була наче огорнута крижаною холоднечею. Блиск очей дівчини згас, зник і рум'янець. Вона нахмурилася, і коли він очима ловив її погляд, то помічав, як стемніли й посіріли її очі. О, він добре знав ці прикмети! Може, й він колись стане репортером. Так воно й буде, треба тільки підрости. А тим часом із своєї кабіни він придивлявся до плину життя, що вирувало у дев'ятнадцятиповерховому хмарочосі. Він приязно відсунув дверцята кабіни і спостерігав, як вона рішуче подалася до виходу.

В її поставі відчувалась якась сила — сила, котру породжує в людині зріднення з землею, а не з міськими тротуарами. Але це була витончена, незвичайна сила, можна б сказати, строга зграбність, що надавала дівчині рис мужності, хоч і не позбавляла жіночності. Ця сила перейшла їй у спадок від шукачів і борців — людей, що добре напрацювалися за своє життя і головою, і руками. Ці люди, привиди далекої минувшини, виплекали її міцне тіло й подарували їй заповзятливу вдачу.

А ось тепер її трохи розгнівано і дуже ображено.

— Я вже догадуюсь, що ви мені скажете, — чемно, але твердо урвав редактор її багатослівну передмову, що мала бути початком давно жаданої зустрічі. — Ви й так мені досить розповіли, — вів він далі (з цілковитою бездушністю, як здавалось їй тепер, коли вона згадувала ще свіжу розмову). — В газеті ви ніколи не працювали. Ви недосвідчені, непризвичаєні до цієї роботи, вам бракує спритності. Ви маєте середню освіту, а може, доповнили її яким училищем чи коледжем. З англійською мовою у вас усе гаразд. Ваші друзі одностайно запевнили вас, що ви гарно й талановито пишете і таке інше. І оце тому ви гадавте, що зможете працювати в газеті, й хочете, аби я вас прийняв на роботу. Та, на жаль, нема вільного місця. Якби ви знали, скільки…

— Але ж якщо нема вакансій, — і собі перебила вона його мову, — то як же ті, що тепер працюють у вас, домоглися своїх місць? Як я вможу довести, що гідна бути на цій роботі?

— Вони зробили все, щоб бути потрібними редакції, — пролунала коротка відповідь. — Зробіть те ж саме.

— А що я вдію, коли не маю нагоди?

— Пошукайте її.

— Але як? — наполягала вона, водночас у глибині душі вважаючи його недоумкуватим.

— Як — це вже ваша справа, а не моя, — мовив він наприкінці, підводячись і даючи на здогад, що прийомові настав кінець. — Мушу вас повідомити, шановна панночко, що цього тижня сюди приходило принаймні вісімнадцятеро інших дівчаток, які прагнуть працювати у редакції, і я, далебі, не маю часу пояснювати коленій, до чого вдатися. Адже читати лекції з журналістики зовсім не мій обов'язок, як редактора газети.

Вона настигла автобуса, що прямував на околицю міста, і поки доїхала додому, то перебрала в пам'яті геть-чисто всю розмову з редактором. "Але як же?" — запитувала вона себе, долаючи три перегони сходів, що провадили до помешкання, яке винаймали вони вдвох із сестрою. В цьому безупинному "Але як?" виявлялася її наполеглива шотландська вдача, котра, хоч і давно позбавлена шотландського грунту, ще володіла всією її істотою. Зрештою, треба було якось зараджувати собі. Сестри Ваймен із провінційної закутини подалися до міста шукати долі. Батько їхній, Джон Ваймен, був малоземельний фермер. Його згубна заповзятість, що лягла тягарем на господарство, примусила його дочок, Едну й Летті, самих подбати про себе. Грошові заощадження, зроблені протягом року вчителювання в школі, вечірні заняття із стенографії та друкування впевнили їх у намірі податися до міста в пошуках щастя. Та нічого доброго перед очі тим часом не навивалося. Було таке враження, що місто перелюднене невправними стенографістками й друкарками, а що могли

запропонувати сестри, крім своєї невправності? Потаємною Едниною мрією було стати журналісткою. Та напочатку вона замірялася на канцелярську роботу, бо хотіла перше роздивитися, на якій журналістській ділянці і в якій газеті поспитати щастя.

Однак жодна канцелярська робота не потрапляла до рук, а мізерні заощадження день у день танули, як віск, хоча комірне залишалось одинаковим і піч усе так само пожадливо поглинала вугілля. З колишніх збережень зосталися самі крихти.

— Як ти гадаєш, може б, тобі звернутися до Макса Ірвіна? — запропонувала Летi, вислухавши сестрину розповідь. — Адже він славетний журналіст. Піди до нього, Ед. Він напевно знає, як дістатись у газету, і зможе тобі чимось зарадити.

— Але ж я з ним не знайома, — заперечила Една.

— А хіба з редактором, якого сьогодні ти бачила, ти знайома?

— Воно-то та-ак, — розважно протягла Една, — але це інша річ.

— А як же ти будеш брати інтерв'ю у незнайомих людей згодом, коли працюватимеш у газеті? — підбадьорювала Летi.

За це я й забула, — погодилася Една. — Воно й справді, яка різниця — брати інтерв'ю у містера Макса Ірвіна для якоїсь газети чи для себе особисто? До того ж це буде практика для мене. Я зараз же пошукаю його адресу й номер телефону в довіднику.

— Летi, я певна, що змогла б добре писати, якби дістала нагоду, — мовила вона рішуче по хвилині. — Я почуваю, що маю нахил до цього, ти мене розумієш?

Летi схвально кивнула головою і стиха запитала:

— Цікаво, який він із себе?

— Це вже мій клопіт — дізнатися, — запевнила Една. — Не мине й двох днів, як я про все це тобі розповім.

Летті заплескала в долоні.

— Чудово! Оце журналістська жилка! А як було б гарно, коли б ти за один день упоралася!

— … То вже вибачте, що я вас потурбувала, — мовила вона наприкінці, виклавши свою справу Максові Ірвіну, видатному військовому кореспондентові й бувалому журналістові.

— Та нічого! — відповів той, заперечливо махнувши рукою. — Якщо ви самі за себе не заступитесь, то хто ж за вас обстане? Я добре розумію вашу скруту. Ви бажаєте працювати в редакції "Інформатора" і то негайно, хоч і не маєте досвіду на цій ниві. А чи нема у вас протекції в якоїсь впливової особи? В місті живе з десяток людей, чия цидулка всі редакції перед вами відчинить, бо вона діє як оте закляття "Сезаме, розступися". Дальша ваша доля — встояти на своїх ногах чи здатися, — залежить від вас. Приміром, можна б звернутися до сенатора Лонг-бриджа, Клауса Інскіпа — власника міського трамваю, до Лейна і Мак-Чесні… — він осікся й замовк.

— Та я жодного з них не знаю, — відповіла вона сумовито.

— Гаразд, то, може, ви знаєте кого-небудь з їхніх знайомих або ж когось, хто знає їхніх знайомих?

Една похитала головою.

— В такому разі вам треба придумати щось інше, — незнічено провадив він далі. — Ви мусите самі собі зарадити. І що б таке ви могли?..

Якусь мить він мовчки думав, замруживши очі й наморщивши лоба. Вона спостерігала за ним, уважно приглядалася до нього. Аж ось його голубі очі розплющилися, а лице засяяло.

— Знайшов! Хоча стривайте…

Тепер він і собі придивився до неї. І так пильно він дивився, що під його поглядом вона зашарілася.

— Гадаю, що ви з цим упораєтесь. Та однак, поживем — побачимо, — сказав він загадково. — В усякому разі, це допоможе виявити ваш хист і, крім того, буде кращою рекомендацією для "Інформатора", ніж сотні писульок усіх сенаторів і багатіїв світу. Ви виступите на аматорському вечорі у "Лупсі".

— Я… я щось не збагну, — сказала Една, не розуміючи, що він має на думці. — Що таке "Лупс" і що це за аматорський вечір?

— Ой, правда, мені вилетіло з голови, що ви не тутешня. То навіть ще краще, аби тільки була у вас журналістська кмітливість і спритність. Для вас це буде перше враження, а перші враження завжди неупереджені, безсторонні, свіжі, яскраві. "Лупс" — це місце розваг на околиці міста, біля парку. Там можна проїхатися у туристському вагончику, спуститися з пагорка, послухати виступ духового оркестру, побачити диких звірів, театральну виставу, кінематограф тощо. Простий люд ходить туди на звірів подивитися і розважитися, а інші знаходять втіху в тому, що дивляться, як гуляє простий люд. Одне слово, "Лупс" — це веселощі, розваги і свіже повітря для всіх.

Але вас стосується зараз тільки естрада. У ній один виступ іде на зміну іншому. Там і штукарі, й акробати, гумові чоловічки й танцюристки із смолоскипами, виконавці негритянських мелодій та сентиментальних пісеньок, імітатори та співаки. Всі вони за фахом естрадники. Тим вони заробляють собі на хліб. Багатьом добре-таки платять. Декотрі не мають постійної роботи, а при нагоді, коли дістануть запрошення, виступають або в "Орфеї", в "Алькатрасі" чи то в "Луврі". Ще інші пускаються в мандри по всій країні. Таке життя цікаве, та й заробіток чималий, отож воно багатьох приваблює.

Так ось, аби здобутися популярності, дирекція "Лупсу" влаштовує так звані аматорські вечори: двічі на тиждень після виступу професійних акторів на кону з'являються аматори, хто тільки зголоситься. Люд не покидає своїх місць, а стає суддею в мистецтві або думає, що стає, — зрештою, це все одно, — і тому платить гроші, і задоволений з себе. Для дирекції аматорські вечори — вельми вигідна річ. Та в цій справі найважливіше — і це вам варто запам'ятати, — що ці аматори зовсім не аматори, вони одержують платню за свої виступи. Найкраще можна б їх назвати професійними аматорами. Кожному зрозуміло, що задурняк дирекція не вмовить нікого виступити перед несамовитою публікою. В таких випадках люд геть-чисто шаленіє. Бо ж для нього це забава. Я вам пропоную і мушу сказати, що це вимагатиме від вас витримки, — поїхати туди й домовитися на два виступи (гадаю, що це може бути в середу й суботу ввечері) — зіграти двічі на сцені та про все це написати для недільного випуску "Інформатора".

— Але ж... але ж... — завагалася вона. — Я... я — в її голосі почулося розчарування й розпука.

— Я вас не розумію, — сказав він лагідно. — Ви сподівалися на щось інше, краще. Але чого тільки нам не доводиться робити напочатку! Згадайте адмірала флоту її величності королеви, котрий замітав підлогу і вилощував ручку парадних дверей... Ви мусите подолати всі злигодні життя підмайстра або ж кинути все негайно. Ну, що ви на це скажете?

Раптове те запитання зовсім її збентежило. Вона щось промимрила, а у нього на обличчі промайнуло розчарування.

— Для вас це буде, мабуть, випробування, — підбадьорливо додав він, — і то тяжке випробування, але ж то на краще. Або пан, або пропав. Ви готові?

— Я спробую, — сказала вона невпевнено, водночас зазначаючи про себе прямоту, різкість і поспіх тих міських чоловіків, з якими вона ввійшла у стосунки.

— Гаразд! Знаєте, коли я починав роботу в газеті, то мені давали такі нудні, неприємні доручення, які вам і не снилися! А потім бозна-скільки часу я нидів над кримінальною хронікою та шлюборозлучними процесами. Та врешті все вийшло на добре. Вам пощастило тим, що ви починаєте з роботи для недільного випуску газети. Це не бозна-що, та нічого. Упорайтеся з цим, покажіть, з якого тіста вас виліплено, і на вас чекає краща робота — краща посада і більша платня. Отже, сьогодні пополудні ви підете до дирекції "Лупсу" й домовитесь на два виступи.

— Та з чим же я виступлю? — зніяковіло запитала Една.

— З чим? З чим хочете. Ви вмієте співати? Ні? Ну й не треба. Верещіть, робіть будь-що, аби тільки звеселити публіку, дайте їй нагоду поглумитися з поганого мистецтва, — і вам за це заплатиться. Нікого не лякайтеся. Говоріть одверто. Підіть між аматори, що чекають на свою чергу, випитуйте у них, вивчайте їх, закарбуйте їх собі в пам'яті. Проймітьсяся тією атмосферою, тими барвами, всіма яскравими барвами. Докопуйтесь обома руками до суті, до духу, до сенсу всього навколишнього. Якраз це ж вам і треба. Збагніть усе. Саме це хочуть знати читачі недільного випуску "Інформатора". Будьте небагатослівні, добирайте міцно збудованих фраз і конкретних, соковитих порівнянь. Уникайте втертих, заяложених думок. Вибирайте. Хапайтесь за характерне, решту відкидайте — і перед вами буде картина. Змалюйте

цю картину словами — і роботу в "Інформаторі" вам забезпечено. Перегляньте кілька останніх недільних випусків "Інформатора" і познайомтесь із надрукованими фейлетонами. У вступному абзаці, — він правитиме за рекламу, — перекажіть зміст фейлетону, а вже відтак знов усе опишіть. Наостанку припасіть собі метку кінцівку, яку в разі скорочення фейлетону можна було б приліпити в кінці, не спотворюючи цілого. Отак, гадаю, й досить. До іншого самі дійдете.

Вони обоє підвелися. Една була в захваті від його запалу і квапливої, жвавої мови, насиченої думками, що їх вона так прагнула знати.

— Міс Ваймен, якщо ви честолюбні, то запам'ятайте, що кінцева мета журналіста — це не літературний фейлетон. Уникайте второваної дороги. Фейлетон — це трюк. Підпорядкуйте його собі, але самі не піддавайтесь йому. Це ви мусите зробити, бо, не навчившись писати фейлетони, ви нічого не зможете написати. Одне слово, пориньте з душею в цю справу, та передовсім залишіться собою, ви мене зрозуміли? Ну, гаразд, хай вам щастить!

Вони дійшли до дверей, і він потиснув дівчині руку.

— Ось що, — перебив він, не даючи їй подякувати, — як закінчите фейлетон, то принесіть мені. Гадаю, що зможу допомогти вам трохи його виправити.

Директор "Лупсу" був чоловік гладкий, із величезними щелепами, кущистими бровами та загалом з ворожим виглядом. На обличчі йому застигли байдужість і невдоволення, в роті стирчала сигара. Една довідалася, що його звати Саймс, Ернст Саймс.

— З чим виступаєте? — спитав він, навіть не вислухавши прохання.

— З ліричними піснями, — відповіла Една жваво, пригадуючи Ірвінову пораду говорити голосно й виразно.

— Ваше прізвище? — запитав містер Саймс, ледь-ледь скинувши на неї оком.

Вона завагалася. Бо ж так хутко вскочила в цю пригоду, що не було коли й подумати про прізвище.

— Не маєте прізвища? Може, псевдонім маєте? — нетерпляче просурмив директор.

— Нен Білейн, — миттю вигадала вона. — Бі-лейн. Так-так, саме так.

Він закарлючисто вписав її прізвище у записник.

— Гаразд. Виступатимете в середу й суботу.

— А яка платня? — спитала Една.

— За один виступ два з половиною, за два — п'ять доларів. Платню дістанете в перший понеділок після другого виступу.

І навіть не виявивши найменшої ввічливості, — не мовивши "до побачення", — він одвернувся від неї і поринув у газету, яку читав перед тим.

В середу ввечері Една, взявши з собою Летті, ще завчасу прийшла до театру. В кошелі лежало її просте театральне причандалля: пледовий шаль, позичений у прачки, приношена шорстка спідниця, позичена у прибиральниці, і сива перука, яку їй дав костюмер на один вечір за двадцять п'ять центів. Една надумала зіграти роль старої ірландки, котра, в тугу вдавшись, співає про свого сина, що на чужині тиняється.

Хоч і прийшли вони завчасно, та навкруги панувала метушня. Ішла саме головна вистава, грав оркестр, а публіка час од часу плескала в

долоні. Наплив аматорів заважав працювати поза сценою, переходи, вбиральні, лаштунки захрясли народом, люди тислися одне до одного. Та найприкріший був цей гармидер для професійних акторів, що поводилися, як личить людям вищої касти: їхнє ставлення до злидарів-аматорів було позначене зверхністю, ба навіть грубістю. Збентежену Едну штурхали ліктями з усіх боків. Відчайдушно притискуючи кошіль до себе, Една шукала якої-небудь убиральні і водночас усе навколишнє закарбовувала в своїй голові.

Нарешті їй таки вдалося знайти вбиральню, — маленьку комірчину, в якій уже три панії-аматорки з галасом і криком гримувалися і навіть учинили сварку за єдине дзеркало. Едні було легко приготуватися до вистави, і вона, з цим швидко впоравшись, залишила трьох паній, що, забувши свою зваду, взялися її обмовляти. Разом з Леті, що не відступала ні на крок, Една, діючи терпляче й наполегливо, добулася до закутка поза лаштунками, звідки добре видно було сцену.

Маленький чорнявий чоловічок, жвавий і добродушний, у фраці та циліндрі, елегантно дрібочучи ніжками, кружляв у вальсі й слабеньким тоненьким голосочком співав про когось чи про щось, — видно, жалібне. Коли він, притишивши голос, дотягував останні слова пісні, якась дебела жінка з розкішною кучмою білявого волосся пропхалася повз Едну, важко наступивши їй на ногу і презирливо штовхнувши її набік. "Кляті аматори!" — просичала вона, і за мить опинившись на сцені, граціозно розкланялась до публіки, а маленький чорнявий чоловічок навшпиньки закружляв навколо неї.

— Здорові, дівчата!

Една аж здригнулася від несподіванки, бо цей поклик, вимовлений протяжливо, з наспівом, пролунав їй над самим вухом. Обернувшись, вона побачила перед себе поголеного кругловидого, наче місяць, юнака, що лагідно всміхався до неї. Одягнутий він був і загримований під традиційного сценічного волоцюгу, хоча й без потрібних для того баків.

— О, та я їх миттю можу приляпати, — пояснив він, угадавши в її очах подив, і помахав тою прикрасою, якої бракувало йому на обличчі. — Через них дуже пітнієш, — додав він. — А у вас що за роль?

— Сопрано… ліричні пісні, — відповіла Една, силкуючись триматися якомога невимушено.

— А чого це вам закортіло виступати? — спитав він.

— Так, для розваги. А то чого б іще? — відповіла Една.

— Я це як стій зметикував, тільки-но вас уздрів. Ви ж не для газети, правда?

— За все своє життя я зустрічала тільки одного редактора, — викрутилась вона вимовкою. — Та й то ми не поладнали.

— Просилися до нього на роботу?

Една байдуже кивнула, хоча в душі стривожилась і сушила собі голову, як би звернути розмову на щось інше.

— І що ж він сказав?

— А те, що того тижня до нього вже приходило вісімнадцятеро дівчат.

— Значить, облизня впіймали? — кругловидий юнак зареготав і ляпнув себе по стегнах. — Ми, бачите, стали підозріливіші. Бо ж недільні газети ладні втопити в ложці води наші аматорські вечори і виставити на посміховисько перед читачами. А директорові це не до вподоби, звісно. На саму думку про це він сатаніє.

— А в якій ролі ви виступаєте? — запитала Една.

— Я? О, сьогодні я в ролі волоцюги. Я ж бо Чарлі Велш.

Називаючи їй своє ім'я, він сподівався її просвітити, — це вона збагнула, але спромоглася тільки чемно зауважити:

— О, невже?

Їй так кортіло засміятися з того розчарування, яке сплило йому на обличчі, що вона насилу стрималась.

— Ви що, й справді ніколи не чули про Чарлі Велша? — щиро здивувався він. — Значить, ви ще зелені. Адже я "незамінний" аматор. Ви напевне мене бачили. Бо я всюди виступаю. Я б міг бути професійним актором, та як аматор я заробляю більше грошви.

— Але чому саме "незамінний"? — допитувалась Една.

— Гаразд, — чемно мовив Чарлі Велш, — я вас напоумлю. "Незамінний" — це особа, що якусь роль виконує краще за інших. Тепер ви затямили, що таке "незамінний", га?

Една кивнула головою.

— Аби краще взяти втямки цю справу, — провадив він далі, — пригляньтесь-но до мене. Я тут єдиний аматор, якому до снаги всі амплуа. Наприклад, сьогодні я виступатиму з пародією на аматора, що грає роль волоцюги. Скажу вам, що пародіювати важче, ніж просто грати, але то справжня гра — треба бути й аматором, і актором. Зрозуміло? Я все можу: читати поважні монологи, виступати в опереті й бути блазнем. Бо ж я — Чарлі Велш, незамінний Чарлі Велш.

Отак поки маленький чорнявий чоловічок і дебела білявка ніжно туркотали на сцені, поки слідом за ними виступали інші професійні актори, Чарлі Велш усе вів мову з Едною, порозповідав дівчині силу всякої всячини і між тим чимало такого, що їй згодилося для недільного випуску "Інформатора".

— О-го-го, — вигукнув він раптом. — Його високість уже вганяє за вами. Ви перші у списку. Тільки не зважайте на бучу, коли будете на сцені. І свій виступ закінчіть так, як і годиться.

Саме цієї миті Една відчула, що її зраджує журналістська честолюбність, і дівчину охопило непереможне бажання втекти світ за очі. Та директор, наче той казковий велетень-людожер, перепинив їй дорогу до відступу. Вона чула, як оркестр заграв перші такти її пісні, а гамір у залі обернувся на тишу, сповнену чеканням.

— Сміливіше, — прошепотіла Летті, тиснучи їй руку, а з другого боку почувся владний голос Чарлі Велша:

— Ну, наберіться духу!

Една мов прикипіла на місці й безвладно сперлася до лаштунку. Оркестр знову почав мелодію, а якийсь одинокий голос із зали заверещав:

— Оце на тобі! Де ж Ненні?

На це зауваження зала вибухнула реготом, а Една відсахнулася назад. Та міцна директорова рука, опустившись дівчині на плече, рвучким сильним поштовхом послала її на сцену. Ця рука вигулькнула з-за лаштунків, і публіка, збагнувши, що сталося, громом вигуків схвалила його поведінку. Оркестрова музика ковзала по струнах. Една не знала, коли починати, і терпляче чекала, взявшись у боки і напружено прислухаючись, аби вловити хоч який звук оркестру. Аж от у залі знову

зчинилась буча. Пізніше Една довідалася, що в такий спосіб публіка охоче збиває аматора з пантелику, не даючи йому змоги почути оркестр.

Та Една потроху очумалася. Вона побачила перед собою величезне, від партера до гальорки, море всміхнених, спотворених веселощами лиць, почула, як переливи реготу хвилями зринають вгору, — і шотландська її кров заграла. А оркестранти все напружено працювали, хоч і не було чути музики. І тоді Една зважилась: вона безгучно заворушила губами, простягаючи вперед руки, коливалася цілим тілом, вдаючи, нібито співає. Гамір у залі подвоївся, бо публіка намагалася заглушити її голос, та Една спокійнісінько показувала далі свою пантоміму. Тривало це, здавалось, до безвіку. Аж раптом публіці, втомленій своєю витівкою, забаглося почути спів, вона стишилась і вздріла німу гру, яку втяла Една. На хвилину завмерло все, крім оркестру. Една все так само безгучно ворушила губами. Лиш тоді публіка второпала, що її пошили в дурні, і знову ціла зала, цього разу визнаючи Еднину перемогу, вибухла щирими оплесками. Для Едни це була нагода зійти зі сцени. Кланяючись і задкуючи, вона опинилася за лаштунками в Летіних обіймах.

Найгірше вже минулося, і до кінця концерту вона снувала серед аматорів та професіоналів і, перекидаючись словами, прислухаючись до розмов, спостерігаючи, силкувалась усе зрозуміти й закарбувати в пам'яті. Чарлі Велш зголосився бути їй за наставника й янгола-оборонця і так справно виконував ці доброхітно взяті обов'язки, що, коли концерт закінчився, Една мала вже досить матеріалу для фейлетону. Та за домовленістю вона мала виступити ще раз, то ж відступити було б справжнім боягузтвом. Окрім того, враження її з цих днів були такі швидкоплинні, і вони потребували перевірки. Отож у суботу в супроводі Летi і з кошелем у руках Една знову з'явилась у театрі.

Директор, здавалося, чекав на неї, бо очі його заблищали з радості, тільки він її побачив. Він заспішив до Едни, привітався і вклонився поштиво, зовсім не так, як минулого разу, коли він повівся з нею наче той казковий велетень-людожер. Коли директор уклонився, вона

побачила, як Чарлі Велш, що стояв за його плечима, значуще моргнув до неї.

Та дивовижніше було потім. Директор ублагав Едну познайомити його з сестрою, жартівливо балакав з однією й другою, і з усієї сили напинався на люб'язність. Він навіть віддав Едні цілу вбиральню, викликавши цим великі заздрощі у тих трьох аматорок, з якими Една переодягалася попереднім разом. Едну це вельми збентежило, і тільки зустріч з Чарлі Велшем у коридорі допомогла зняти покривало з таємниці.

— Вітаю! — гукнув він до неї. — Бачу, ви йдете вгору, чи не так? Усе перед вами розступається.

Вона радісно всміхнулась.

— Директор, певне, гадає, що ви репортерка. Їй-бо, я мало не луснув, коли побачив, як він підсолоджувався до вас. А якщо по-чесному, то це справді так?

— Я вам уже казала про мої стосунки з редакторами, — вивернулась Една. — Як і тепер, так і тоді це чистісінька правда.

Та "незамінний" Чарлі Велш недовірливо похитав головою.

— Мене це, власне, й не обходить. Але якщо ви справді з газети, то підкинули б там про мене кілька слів, звісно, добрих слів, ну, ви ж самі знаєте, для реклами. А коли ви не репортерка, то однаково ви козир-дівка. Одне безперечно — ви таки не з нашого брата.

Після виступу Едни, який вона доконала цього разу з майстерністю бувальця, директор знову взявся її влещувати. Наговоривши Едні силу приємних слів, сам дуже приязний, він перейшов до суті.

— Сподіваюся, ви нас не скривдите? — мовив він закрадливо. — Будете справедливі до нас, еге ж?

— Ой, та де там, — невинно відказала Една. — Вам не вдасться вмовити мене ще на один виступ. Я знаю, що я тішилась успіхом і що ви згодні мене прийняти, та я справді таки не можу на де пристати.

— Ви добре розумієте, що я маю на увазі, — сказав він, з відтінком колишнього нахабства.

— Ні-ні, я таки не пристану на це, — впиралася Една. — Естрада занадто діє на нерви, принаймні на мої нерви.

Директор, трохи спантеличений, завагався і не став далі напоминатися.

А от у понеділок зранку, коли вона зайшла до його контори, аби отримати платню за два виступи, настала її черга спантеличитись.

— Ви, певне, неправильно мене зрозуміли, — жваво вбрехав він. — Пам'ятаю, я говорив щось про оплату за проїзд. Ми це й справді практикуємо, але за виступи аматорам ніколи не платимо. Бо це позбавило б усю цю справу привабливості й блиску. Ні, Чарлі Велга наплів вам сухого дуба. Йому ми не платимо за виступи. Жодному аматорові не платимо. Це був би чистий сміх! Та гаразд, нате вам п'ятдесят центів. Тут враховано також оплату за проїзд для вашої сестри. А тепер, — додав він ввічливо, — дозвольте від імені адміністрації подякувати за плідну й успішну участь у наших аматорських концертах.

Пополудні того ж таки дня Една, як і обіцяла, вручила Максові Ірвіну надрукований примірник фейлетону. Переглядаючи машинопис, бувалий журналіст раз у раз похитував головою і сипав похвальні зауваження:

— Добре! Оце так! Оце дали! Яка психологія! А думка! Як в око вліпили! Чудово. Тропіки отут не вдалося, але й так піде. Здорово! Сильно! Яскраво! Яка картина! Чудово! Дуже чудово!

Дочитавши до кінця останню сторінку, він простяг руку і мовив:

— Вітаю вас, люба міс Ваймен. Мушу сказати, що ви перевищили мої сподівання, які, правду мовивши, були великі. Ви вроджена журналістка. У вас є журналістська жилка, і ви напевне вийдете в люди. "Інформатор", безперечно, візьме ваш фейлетон і прийме вас на роботу. Вони змушені будуть вас прийняти, бо інакше вас прийме інша газета.

— Та стривайте, що це таке? — запитав він наступної миті, споважнівши. — Ви ж нічого не сказали мені, чи дістали платню за виступи, чи ні. Ваш фейлетон буде без перчика, якщо Ви не одержите платні за виступи. Я, здається, вам це казав... Так не годиться, — додав він, загрозливо хитаючи головою, коли Една все розповіла, — Ці гроші ви так чи інакше повинні в нього видерти. Як його бути? Дайте-но хвильку поміркувати...

— Не турбуйтесь, містере Ірвін, — сказала вона. — Я вам і так занадто довго докучала. Дозвольте мені, будь ласка, тільки подзвонити вашим телефоном містерові Ернсту Саймсу. Я спробую ще раз.

Макс Ірвін звільнив для неї місце біля столу, і Една вняла трубку.

— Чарлі Велш занедужав, — почала вона, коли телефон було з'єднано. — Що? Ні! Я не Чарлі Велш. Чарлі Велш занедужав, і його сестра просила довідатися, чи можна їй сьогодні під вечір приїхати по його платню.

— Скажіть сестрі Чарлі Велш, що Чарлі Велш сам був тут зранку і забрав свої гроші, — почувся знайомий різкий голос директора.

— Гаразд, — вела далі Една. — А зараз Нен Білейн хоче дізнатися, чи вона та її сестра сьогодні під вечір можуть забрати платню Нен Білейн?

— Ну, що він відповів, що? — вигукнув збуджено Макс Ірвін, коли Една повісила трубку.

— А те, що Нен Білейн стала йому кісткою поперек горла і що нехай вона з сестрою забирають сьогодні свою платню і більше не показують носа в "Лупсі".

— Ось що, — перебив він її, не давши й подякувати, як і минулого разу. — Тепер, коли ви показали, чого ви варті, я буду вважати, гм... за честь для себе написати вам рекомендацію до редакції "Інформатора".

ЗОЛОТИЙ ЯР

То було саме зелене серце яру. Неприступні гірські кряжі наче розсунулися, згладили свої суворі обриси й утворили затишний куточок, по вінця сповнивши його знадою, ніжністю й тишею. Все тут подихало спокоєм. Навіть вузький струмок погамував свою торопку течію і роэлився в яру гладеньким плесом. А в ньому по коліна у воді, схиливши голову й примруживши очі, стояв і дрімав собі рудий рогатий олень.

По один бік струмка мало не від самої води аж до підніжжя похмурих гір стелилася невеличка лука, прохолодною свіжою зеленню вкрита. По другий здіймалося пологе узбіччя, що врешті впиралося в прямовисні скелі. На ньому теж росла шовковиста трава, притрушена латочками квітів — жовтих, червоних і золотавих. Далі гори знов сходилися, складаючи непроглядне пасмо. Скелі нависали одна до одної, і в кінці яру громадилося кам'яне бескиддя, мохом заросле, кущами та виткими рослинами засотане. Над яром ген удалину бовваніли пагорби, верховини і ялиновим лісом укрите підгір'я. А ще далі, там, де вічні сніги Сієрри суворо виблискували в сонячному промінні, зависли білі шпилі, немов зграя хмар, що збігалися до обрію.

Пилюка не долітала до яру. Листя й квіти були цнотливо чисті, а трава — як ніжний оксамит. Над плесом три осокори скидали з себе білий, наче сніг, пух, що кружляв, спадаючи, в непорушному повітрі. На схилах пагорбів цвіт яблунь-манзаніт, оповитих ліанами, ще духмянів по-весняному, а листя, гіркою бідою навчене, вже скручувалося в дудочки, передчуваючи літню спеку. По узгір'ю на галявинах, куди не сягала довга тінь манзаніт, стояли пишні барвисті лілеї, ніби то випурхнули табуни метеликів, та так і завмерли, ладні проте щомить знову в повітря знятися. То тут, то там лісовий арлекін — мандрон, що саме міняв блідо-зелені шати на яскраво-червоні, повівав духом своїх воскових дзвіночків, що китицями звисали на ньому. Дзвіночки були кремово-білі, наче конвалії на луці, і пахли так знадливо, як сама весна.

Вітер ані кивав. Густі пахощі квітів навіювали сон. Від них можна б учадіти, якби повітря було важке й вологе. Але воно було гостре й сухе, мов у ньому розтануло зоряне світло, зігріте сонцем і солодощами квітів напоєне.

Зрідка між цятками світла й тіні пурхав метелик, і звідусіль линуло тихе, сонне гудіння бджіл — витончених ласунів, що ввічливо й лагідно допоминалися бенкету, не гаючи часу на марну сварку. Струмок так тихенько перебігав яром, що лиш подеколи чути було, як він жебонить. Це був наче дрімливий шепіт, який то примовкав, засинаючи, то, прокинувшись, лебедів знову.

Усе в серці того яру наче плавало. Плавали сонячні промені й метелики поміж деревами, хвилею згуків здіймалося гудіння бджіл і дзюркіт струмка. Плавкі барви й плавкі згуки вливалися разом і творили щось незбагненно тендітне й невловиме. То був дух того яру. Дух спокою, але не смерті, дух повільного пульсу життя, тиші, що не була німа, дух руху, але не дії, спочинку, життєвої снаги сповненого, але без жорстокої боротьби й нудної буденщини. Дух яру — то був дух житейського миру, зледачілий з безтурбоття й достатку, нетривожений відгомоном далеких воєн.

Рудий олень, могутнім духом яру скорений, здрімався, стоячи по коліна в прохолодному затіненому плесі. Мухи його тут не кусали, і він геть розімлів з утіхи. Коли струмок прокидався й шепотів, олень ворушив вухами, ворушив ліниво, бо знав, що то просто струмок бурчить сам на себе за те, що мимохіть заснув.

Та враз вуха оленеві стріпнулись і нашорошилися, жадібно ловлячи згуки. Він повернув голову й поглянув уздовж яру. Чутливими тремтячими ніздрями втягнув повітря. Оленеве око не могло прозирнути крізь заслону, що за нею ховався струмок, але вухо оленя вловило людський голос Хтось рівно й одноманітно співав пісню. Потім долинув різкий брязкіт заліза об камінь. Олень форкнув, одним скоком гайнув з води на луку, і ратиці його вгрузли в м'який оксамит. Він знову нашорошив вуха й понюхав повітря. Тоді обережно подався лукою, раз у раз стаючи й дослухаючись, аж поки зник у глибині яру, нечутно, мов привид.

По камінню зацокали ковані чоботи, і снів залунав гучніше. Хтось наче виводив псалом. Голос дедалі чіткішав, і невдовзі вже мояша було й слова розчути:

Озирнись — господній світ

Шле тобі ясний привіт..

(Скинь ярмо земних облуд!)

Озирнися — все сія,

Хай зітхне душа твоя.

(Завтра стрінеш божий суд!)

Співові товаришив хрускіт і луск — тоді сполоханий дух яру й собі полинув оленевим слідом. Чиясь рука, зашелестівши, розсунула зелену запону, звідти визирнув якийсь приблуда й окинув цікавим оком луку, струмок та пологе узгір'я. Був він, видно, не з хапливих. Бо спершу оглянув увесь краєвид, далі обмацав поглядом кожну дрібницю, немовби перевіряв перше своє враження, і аж тоді вже вигукнув, яскравої та врочистої мови добираючи:

— Вогонь небесний та змії пекельні! Ні, ти тільки поглянь! Тут тобі й ліс, і вода, і трава, й підгірок! Сутий рай мисливцеві на золото! Є де окові спочити на свіжому зелі! Тільки куточок цей — не затишок для лежнів, ні! Це потаємний вигін для шукачів і місце срочинку згаро-ваним ослам, щоб я так здоров був!

Обличчя в прибульця було сіре, проте жваве й насмішкувате. Кожна думка, кояша зміна настрою зразу відбивалася на тому рухливому виду. Всі думки були мов на долоні — вони перебігали йому по обличчю, як брижі на поверхні ставка. Чуб, рідкий і нечесаний, був такий самий сірий, як і лице. Здавалося, всі барви, йому наділені, природа витратила на очі — вони були блакитні, аж сині. То були смішливі, веселі очі; в них знати було також упевненість, тверду волю й наполегливість, що дісталися чоловікові від великого власного досвіду й досвіду інших людей.

Крізь запону з витких рослин прибулець шпурнув кайло, лопату й ночовки золото промивати. Потім видобувся й сам. На собі він мав чорну ситцеву сорочку й широкі вилинялі штани, на ногах — важкі, залізом підковані чоботи, а на грлові — капелюха, такого брудного й пожмаканого, що, видно, не раз він витримував жорстоку боротьбу з вітром, дощем, сонцем і таборовим димом. Випроставшись, чоловік жадливо дивився на чарівну картину і так само жадливо вдихав теплі солодкі пахощі, що сповнювали яр. Ніздрі йому аж тремтіли з захвату. Смішливі очі звузилися в блакитні шпарки, по лиці побігли веселі зморшки, а вуста склалися в усміх.

— Дзвіночки-ковточки, калачики-товкачики! — вигукнув він. — Але ж і гарно ви мені пахнете! Куди там усяким оліям із парфумних фабрик! Годі й рівняти!

Чоловік, певне, звик розмовляти сам із собою. Його рухливе обличчя відбивало кожну думку й кожне почуття, а вуста й собі не пасли задніх — вибовкували те, що прозирало на обличчі.

Він припав до струмка й жадібно напився.

— Мені смакує, — пробурмотів він. Тоді підвів голову, втерся долонею й позирнув на узгір'я по той бік плеса. Узгір'я те його зацікавило. Все ще лежачи, він пильно й довго роздивлявся на його будову. Перебігав досвідченим оком від прямовисних круч аж до струмка і тоді знову від берега до скель. Потім підвівся й ще раз оглянув узгір'я.

— Мені подобається, — врешті мовив він і взяв своє причандалля.

Чоловік перейшов струмок нижче плеса, легко ступаючи з каменя на камінь. Біля самої води він укопав повну лопату нарінку й кинув його в ночовки. Тоді присів навпочіпки, взяв ночовки обома руками, занурив трохи у воду і спритно став кружляти ними, промиваючи нарінок. Більші й легші грудочки вигонилися нагору, і чоловік вправним рухом вихлюпував їх геть через край. Часом, щоб прискорити роботу, він ставив ночовки на землю й пучками визбирував камінці та грудочки породи.

Нарінку в ночовках швидко меншало, й незабаром лишився тільки намул та пісок. Тепер чоловік орудував ночовками повільно й обачно. Треба було добре пантрувати, і він промивав дедалі обережніше, уважно приглядаючись до того, що лишалося в ночовках. Урешті, коли там наче вже нічого й не було, він шпарким рухом вихлюпнув воду, і на дні зосталося лиш трохи чорного піску. Його був такий тоненький шар, що

він скидався на мазок темної фарби. Чоловік пильно оглянув його і знайшов золоту цяточку. Зачерпнувши трохи води, він сколихнув пісок, обертаючи його сливе по зернині. Ще одна золота блискітка винагородила його працю.

Після цього чоловік став ще обережніший. Так звичайно не промивають золота. Він вихлюпував з водою по кілька темних зернинок піску на край ночовок, пильно оглядав їх, і аж тоді викидав у струмок. Ретельно, пучка по пучці, він змивав чорний пісок. А коли серед нього блиснула жовта лелітка з вістря шпильки завбільшки, він повернув її назад на дно ночовок. У такий спосіб чоловік помітив ще одну зернину, потім ще одну. О, як він пантрував ті зернини! Немов пастух, зганяв їх докупи, аби жодна не відбилася від отари. Врешті в ночовках не лишилося нічого, крім золотих леліток. Чоловік порахував їх і — хоч так намордувався з ними — вихлюпнув назад у річку.

Однак блакитні його очі пожадливо блищали, коли він звівся на ноги.

— Сім, — пробурмотів він, порахувавши зернини, що задля них стільки намучився, аби тепер, не вагаючись, вишпурнути. — Сім, — мовив чоловік удруге, ніби хотів краще запам'ятати те число.

Довгу хвилину він стояв і пильно оглядав пагорб. В очах йому горіло зацікавлення — жагуче, неспокійне. Він був схвильований і сторожкий, немов дикий хижак, що напав на свіжий слід.

За кілька ступнів нижче по струмкові чоловік знову набрав лопату нарінку.

І знов обережно його промив, так само обачно збираючи докупи золоті зернини, а полічивши, знову недбало вихлюпнув їх у воду.

— П'ять, — промурмотів він, — п'ять!

Він не втримався й ще раз оглянув узгір'я. А тоді наповнив ночовки з іншого місця, трохи нижче. Золотих зернят меншало. Чотири, три, двоє, одне, — закарбовувалося йому в пам'яті, тимчасом як він посувався далі й далі за течією. Коли одна-однісінька лиш зернина винагородила його за працю, чоловік спинився й запалив багаття. Потім укинув туди ночовки й доти пропікав, аж доки вони стали темно-сині. Витягши ночовки, він оглянув їх і задоволено кивнув: на такому темному тлі ані найменша зернина золота не втече від його пильного ока.

Посуваючись далі за течією, чоловік заходився знову промивати. Двічі поспіль він добув тільки по одному зерняткові. Третя лопата нарінку зовсім нічого не дала. Проте він не вдовольнився, а ще тричі пробував, кожного разу беручи нарінок на фут нижче. В ночовках не було ані зернини, але чоловік не занепадав духом, а, навпаки, був задоволений. З кожною порожньою пробою він дужче хвилювався, аж урешті випростався й радісно вигукнув:

— Хай господь зітне мою макітру зеленими яблуками, коли я не вгадав!

Чоловік повернувся до того місця, звідки почав брати проби, й заходився знову промивати нарінок, ідучи тепер проти течії. Спочатку золотих зернин збільшувалося, і то дуже швидко. Чотирнадцять, вісімнадцять, двадцять одна, двадцять шість, — відзначав чоловік у пам'яті. А в тому місці, де струмок розливався плесом, здобич була найбагатша — тридцять п'ять зернинок.

— Уже можна було б і сховати, — пошкодував чоловік, вихлюпуючи золото з ночовок.

Сонце підбилося до полудня, проте копач працював далі. Посуваючись проти течії, він промивав лопату по лопаті, але тепер золотих леліток поступово меншало.

— І сліпому видно, як вона ховається! — схвильовано вигукнув копач, коли лопата нарінку дала йому одне-однісіньке зернятко.

А як у кількох подальших пробах золота зовсім не виявилося, він підвівся й прихильним оком позирнув на узгір'я.

— Ага, пані Жило! — вигукнув він, немовби звертався до когось живого, захованого в кручі, — Ага, пані Жило! Я йду! Іду, і будьте певні, що знайду вас! Чуєте, пані Жило! Я добудуся до вас, і щоб я здох, коли брешу!

Чоловік підвів голоіву й зиркнув на застигле сонце в безхмарній блакиті просто над собою. Тоді рушив уздовж яру попри покопані ямки, звідки брав нарінок. Він перейшов струмок нижче плеса й зник за зеленою запоною. Але духові яру ще не настав час повернутися назад із своїм спокоєм і тишею, бо чоловіків голос, що виводив якусь веселу пісеньку, і далі панував над його володіннями.

Незабаром, цокаючи по камінню кованими чобітьми, чоловік з'явився знову. Зелена запона заколихалася, її то нагинало, то подавало назад, наче вона відчайдушно комусь опиралася. Чути було стукіт і брязкіт заліза. Чоловіків голос тепер лунав різко й владно. Щось велике пробивалося заростями, важко дихаючи й форкаючи. В кущах затріщало, затупало, і, нарешті, обдираючи листя, крізь запону пропхався кінь з вантажем на спині, до якого поначіплялося повно ліан та колючок. Кінь вражено глянув на луку, тоді схилив голову й почав задоволено скубати траву. Потім вигулькнув другий кінь, що ковзався на обліпленому мохом камінні, але відразу ж вирівняв ходу, тільки-но ступив на м'яку зелень. Кінь був без вершника, хоч мав на спині мексіканське двороге сідло, подряпане й витерте за довгу службу.

Позад коней ішов чоловік. Він зняв вантаж і сідло, наперед примітивши, де йому отаборитися, і пустив коней несплутаних пастися.

Тоді розпакував харчі, витяг сковорідку та кавника, назбирав сухого хмизу й прилаштував каменюки на ватру.

— Ну й голодний я, наче вовчисько! — сказав чоловік. — Ошурки чи вухналі ладен їсти! Дякую красненько, пані, не відмовлюсь від другої пайки!

Чоловік випростався й, дістаючи з кишені сірники, знову повів очима від плеса аж до кручі. Пальці його вже стискали коробку з сірниками, але він розтулив їх і витяг руку з кишені. Видно було, що чоловік вагався: він позирав то на розкладений посуд, то на узгір'я.

— Покопаю ще трошки, — врешті сказав він і рушив до струмка. — Воно б і не треба було, — виправдувався він сам перед собою, — але нічого не станеться, як обід трохи зачекає.

На кілька ступнів вище від першого рядка ямок чоловік став копати другий. Сонце вже навзахід схилялося, тіні подовшали, а він усе не припиняв своєї праці. Після другого рядка почався третій. Копач перетинав узгір'я рівнобіжними рядками ямок, чимраз вище від струмка підіймаючись. Середина кожного рядка давала найбагатші на золото проби, а в ямках на кінцях його зовсім не було.

І що далі копач брався вгору, то рядки коротшали. Вони коротшали так рівномірно й неухильно, що десь вище останній рядок мав бути тільки однією ямкою. Лінія крайніх ямок скидалася на перевернену літеру "V". Вона позначала межу, де кінчався нарінок, що в ньому було золото.

Отже копач поклав собі за мету досягти верхівки тієї літери "V". Часто він скидав оком уздовж крайніх ямок угору, намагаючись визначити, де ж саме скінчаться проби з золотом. До того місця десь у себе над головою і звертався копач, називаючи його приязно "пані Жилою".

— Ану лишень спустіться сюди, пані Жило! Будьте такі ласкаві, гайда до мене!

— Ну, гаразд, — рішуче мовив він згодом. — Гаразд, пані Жило. Не хочете спуститися, то я сам піду до вас і спіймаю як стій. Ось побачите! — І знов трохи згодом погрозився: — Спіймаю, хоч би ви як пручалися!

Кожну пробу він носив до струмка промивати, і що вище брався, то більше золота добував. Урешті він почав зсипати зернини в коробку з-під соди, засовуючи її недбало в бокову кишеню. Він так захопився своєю роботою, що й не зауважив, як поволі запали сутінки, й отямився аж тоді, коли вже не міг розгледіти в ночовках золотих цяток, хоч як силкувався.

Копач хапливо випростався. На обличчі його проступив удаваний подив і ляк, і він вигукнув, розтягуючи слова:

— А хай тобі дідько! От же дурна голова! Зовсім забув про обід!

Спотикаючись поночі, він перебрів струмок і розпалив запізнілу ватру. Тоді повечеряв коржиками з салом та підігрітими бобами. Після вечері він закурив люльку і, сидячи коло пригаслого багаття, дослухався до шелесту ночі та стежив, як місячне сяйво сочилося до яру. Потім розстелив постіль, скинув важкі чоботи й ліг, натягнувши укривало по саму шию. Лице його в непевному місячному світлі було бліде, як у мерця. Проте це був мрець із тих, що могли воскресати, бо зненацька він звівся на лікоть, поглянув на схил пагорба потойбіч струмка й гукнув сонним голосом:

— На добраніч, пані Жило! На добраніч!

Чоловік заспав сіре світання й схопився аж тоді, як перший сонячний промінь вдарив йому в очі. Він довго озирався навкруги, поки згадав, де він і що з ним сталося від учора до цієї хвилини.

Одягатися йому було просто — взув чоботи, та й по всьому. Він поглянув на ватру, тоді на пагорб, повагався хвильку, але стлумив у собі спокусу й почав розпалювати вогонь.

— Не хапайся, Біле, не хапайся! — вмовляв чоловік сам себе. — Навіщо гарячкувати? Намордуєшся тільки без пуття. Пані Жила зачекає на тебе. Нікуди не втече, поки ти поснідаєш. А тобі. Біле, не завадив би свіженький підсилок. Тож не зволікай. Гайда!

При самому березі він вирубав короткого прутика й дістав з кишені шворку та принаду — погнуту бляшану муху.

— Може, вранці йнятиметься, — пробурмотів чоловік, закидаючи вудку на плесо. А через хвилю вже радісно вигукував: — А не казав я, га? Не казав?

Коточка чоловік не мав, а гаяти часу на нього не хотів. Тому хутко і вправно заходився перебирати шворку руками і витяг з води блискучу пістрягу дюймів на десять. Потім одну по одній спіймав ще три рибини — якраз на добрячий сніданок. Та коли чоловік підійшов до каміння, що по ньому перебирався через струмок, його приголомшила несподівана думка, і він спинився.

— Не вадило б зазирнути, що там робиться далі по струмку. Хтозна, може, там уже нишпорить якийсь мерзотник? — Та все ж він перебрався по камінні через струмок, бурмочучи: — Далебі, таки треба було б поглянути.

Але тільки-но взявся до роботи, то й зовсім забув про застережливі заходи.

Чоловік випростався, аж як надворі смеркло. Крижі йому боліли після цілоденної праці навпочіпки, і, потираючи їх рукою, він пробурчав:

— Що я собі в дідька гадаю? Знову забув за обід? Треба взяти себе в лабета, а то стану як ті диваки, що постять з ранку до вечора.

— Ну й капосні ж ці жили, — зробив він висновок, залазячи під укривало. — Геть чоловікові пампороки заб'ють!

Однак і цього разу він не забув звернутися до пагорба:

— На добраніч, пані Жило! На добраніч!

Устав він разом із сонцем, поснідав нашвидкуруч і знову взявся копати. Його наче лихоманка посіла, і що багатші на золото були проби, то вона більшала. Щоки йому пашіли, але не від спеки: він не відчував утоми, не помічав, як спливав час. Наповнивши ночовки, він біг униз промивати, а тоді, наче божевільний, засапавшись і спотикаючись, поспішав назад по нову лопату нарінку.

Він уже піднявся від струмка ярдів на сто, і перевернене "V" визначалося досить таки чітко. Рядки неухильно коротшали, і копач прикидав на око, де вони мали завершитися однією ямкою. То була його мета — вершина літери "V", і він уже добре намордувався, до неї добираючись.

Десь на два ярди вище за кущ манзаніти і на три ярди праворуч, — врешті вирішив він. А потім таки не витримав:

— Це легше, ніж знайти свого власного носа, — мовив він, полишивши копітку роботу, і поліз схилом до визначеного на око місця. Там він копнув лопату нарінку й поніс до струмка промивати. Золота в ночовках не було ані зернини. Чоловік брав нарінок і глибше, й мілкіше, ходив промивати разів із десять, але жодна золота лелітка не винагородила його праці. Він розлютився й став нещадно лаяти себе за те, що так легко дався на спокусу. Тоді спустився нижче й заходився коло дальшого рядка ямок.

— Хоч повільно, зате певно. Біле, хоч повільно, зате певно, — мугикав він собі стиха. — Легка здобич не в твоїй натурі, час би тобі про це вже знати. Будь розважний, Біле, будь розважний. Не все перескакуй, інде й перелазь — оце твій козир. З нього й ходи, то, може, чогось і доскочиш.

Чим коротші ставали рядки і чим ближче сходились бічні лінії літери "V", тим ямки глибшали. Золотий слід вів у надра пагорба. І тільки на тридцять дюймів від поверхні попадали тепер у ночовки жовті блискітки. Коли ж копач брав проби глибше або мілкіше, то золота зовсім не було. На березі струмка, при основі літери "V", він знаходив золото біля самого коріння трави. Та що вище він піднімався схилом, то глибше ховалося золото. Копати яму на три фути задля єдиної проби було марудно, а щоб дістатися до вершини трикутника, він мав ще їх дай боже скільки надлубати.

— Чорти її маму знають, куди вона ще заведе мене, — зітхнув копач, спинившись на хвильку й розтираючи натруджені крижі.

Спина йому боліла, руки затерпли, але нетерплячка не давала спочити — він безупину довбав лопатою та кайлом м'яку руду землю, вкопуючись у пагорб. Перед ним стелився рівний схил, квітами всіяний та пахощами напоєний. А за ним лежала руїна — здавалося, наче якісь страшні струпи повитикалися з гладенької шкіри пагорба. Повільно посуваючись уперед, копач, немов той слимак, споганював красу своїм бридким слідом.

Хоч копати доводилося глибше, зате працю чоловікову винагороджувало дедалі більше золота. На двадцять центів, на тридцять, на п'ятдесят, шістдесят центів вимивав він з ночовок, а надвечір осяг рекорд — одна проба дала йому на цілий долар золотого піску.

— От віщує мені серце, що чортяка таки припре когось сюди на моє безголів'я, — сонно пробурмотів чоловік увечері, натягаючи укривало по саму шию.

І враз підвівся.

— Біле, — гостро сказав він, — слухай-но, Біле! Чуєш? Таки треба тобі було б завтра вранці понишпорити навкруг та пороззиратися. Втямив? Завтра вранці, і то конче!

Чоловік позіхнув, ще раз глянув на пагорб і гукнув:

— На добраніч, пані Жило!

Другого ранку чоловік навіть випередив сонце. Коли перший промінь стрілив по ньому, він уже встиг поснідати й видряпувався на кручу там, де по зсунених каменях можна було лізти. Досягнувши вершини, чоловік озирнувся навсібіч і побачив, що він сам-самісінький серед того безлюду. Скільки око сягало, пасмами мостилися високі гори. Перебігаючи поміж хребтами, багатьма милями розділеними, погляд його на сході досяг білих шпилів Сієрри — найвищого гірського кряжу, що своїм бескиддям немов підпирав небо. На півночі й на півдні чоловік ще виразніше бачив, як хребти, переплітаючись, зливалися в головну течію цього океану гір. На заході пасма спадали одне по одному до лагідних пагорбів, що своєю чергою губилися в розлогій долині, невидимій на око.

І на тому неосяжному просторі він не помітив ані знаку людини, ані сліду руки людської — окрім роздертих грудей пагорба в себе під ногами. Чоловік роздивлявся довго й пильно. Один раз унизу, таки в своєму яру, він зауважив наче якийсь димок. Він придивився знову і вирішив, що то туман синіє в ущелинах скель.

— Гей ви, пані Жило! — гукнув він, звертаючись до яру. — Вилазьте! Я йду, пані Жило! Я вже йду!

Через важкі чоботи чоловік здавався незграбним, але він спустився з карколомної висоти спритно й легко, як гірський цап. На самому краєчкові провалля з-під ноги йому випорснув камінь, та чоловік не злякався. Він наче знав, якої саме миті може статися лихо, й умів скористатися бодай на мент нестійкою опорою, щоб відштовхнувшись від неї, стрибнути на безпечне місце. Де скеля спадала так стрімко, що не можна було ані на мить опертися об неї ногами, він не вагався, а тільки на якусь частку тієї фатальної миті торкався її й перескакував далі. А як не можна було опертися й на ту коротку частку миті, він переносив своє тіло, чіпляючись руками за прискалок, чи за шпарку в камінні, чи за кущ із небезпечно голим корінням. Аж ось, підбадьорюючи себе криком, він відчайдушно скочив з прямовисної кручі на м'який зсув і закінчив спуск серед цілої лавини піску та каміння.

Перші ночовки того ранку дали йому більш як на два долари золота. Він узяв ту пробу на самій середині рядка. Обабіч кількість золота швидко зменшувалася. Рядки стали зовсім короткі. Між лініями перевернутого "V" було вже лиш кілька ярдів. І десь за кілька ярдів угору вони мали зійтися. Але золота стежка дедалі глибше ховалася в землю. Після полудня чоловік знаходив золотий слід тільки в пробах, узятих на глибині п'яти футів.

Власне, то вже був не просто слід, а справжня золота копальня, і чоловік поклав собі вернутися сюди після того, як знайде жилу, і подлубатися в ній ретельніше. Однак його вже починало тривожити, що проби ставали дедалі багатші. Надвечір він добував з одних ночовок на три-чотири долари золота. Чоловік вражено почухав потилицю й позирнув на кущ манзаніти за кілька футів вище — приблизно там, де мала бути верхівка літери "V". Він похитав головою й сказав тоном пророка:

— Одне з двох, Біле, одне з двох. Або пані Жила розтринькала себе на цьому схилі, або вона, бісова душа, така багата, що ти, либонь, не зумієш забрати її всю. От буде халепа, га? — Він захихотів, утішений такою приємною дилемою.

Ніч застала копача біля струмка — він, натужуючи зір у темряві, промивав останні ночовки, що дали йому п'ять доларів золота.

— Шкода, що я не маю ліхтарика, а то б ще побабрався, — мовив він.

Тієї ночі чоловік не міг спати. Він лягав і так, і сяк, заплющував очі, щоб якось задрімати, та все марно. Золота пропасниця посіла його, і, знуджений, він зиркав на небо й мурмотів:

— Коли вже те сонце зійде!

Та врешті сон здолав його. Але тільки-но зблякли зірки, він продер очі. Коли ж почало сіріти, він, устигнувши вже поснідати, подався на схил, до потаємного сховища пані Жили.

В першому ряді того ранку стало місця лиш на три ямки, так звузився слід і так близько підійшов чоловік до джерела золотого потоку, куди він добувався вже четвертий день.

— Помалу, Біле, помалу, — заспокоював він сам себе, копаючи останню ямку, де нарешті зійшлися докупи лінії літери "V".

— А я таки злапав вас, лані Жило! Тепер ви не втечете від мене, — приказував чоловік, укопуючись усе глибше й глибше.

Чотири фути, п'ять, шість футів — копати ставало дедалі важче. Кайло наткнулося на твердий камінь. Чоловік оглянув дно ями.

— Трухлявий кварц, — вирішив він і лопатою викидав землю, що насипалася в яму. Тоді напався з кайлом на кварц, розбиваючи його на шматки.

Далі вгріб лопатою розбите каміняччя. Серед нього щось заблищало. Копач пошпурнув лопату й миттю присів навпочіпки. Як фермер зчищає землю з викопаної картоплини, так і він обчищав шматок кварцу.

— А бий тебе сила божа! — вигукнув він. — Тут його цілі кавалки! Цілі брили!

Грудка, що її він тримав у руках, тільки наполовину була з кварцу. А решта — щире золото. Копач укинув її в ночовки й узяв другу грудку. В ній лиш подекуди прозирало жовте, але чоловікові дужі пальці кришили трухлявий кварц доти, аж у руках лишилося саме золото. Він обчищав шматок по шматкові й кидав їх у ночовки. Яма виявилася правдивою скарбницею. Кварц розпався вже так, що його було менше, аніж золота. Деколи траплялися шматки, що в них зовсім не було породи — саме золото. Там, де кайло влучило в середину жили, розламані шматки блищали, як жовті коштовні самоцвіти, і чоловік спроквола схиляв голову то в один бік, то в другий, милуючись на блиск золота.

— От і балакайте тепер про ваше золоте дно! — зневажливо пхикнув чоловік. — Та супроти цієї жили воно й тридцяти центів не варте. Ось де скарби! Віднині я назву цей яр Золотим яром, хай йому чорт!

Усе ще навпочіпки сидячи, чоловік переглядав шматки волота й скидав їх у ночовки. І раптом прикре передчуття опанувало його. Наче якась тінь упала на нього. Але ж тіні не було. Серце йому стислося, до горла підкотився клубок. Потім, холонучи, кров поволі відлинула від серця, і він відчув, як спітніла сорочка кригою пойняла його спину.

Чоловік не скочив на ноги й не оглянувся. Навіть не ворухнувся. Він намагався збагнути оту прикру пересторогу, вгадував, хто її послав, і пробував уловити джерело тієї таємничої сили, що погрожувала йому бідою. Часом ми відчуваємо присутність чогось ворожого, але вістуни його такі невловимі, що годі їх осягнути розумом. Отаке прикинулося й копачеві, але він не знав, звідки це відчуття взялося. Йому здавалося,

ніби хмаринка перебігла через сонце. Наче між ним і життям майнуло щось темне, задушне, грізне, наче морок поглинув життя й повіяв холодом смерті, його смерті.

Кожний нерв, кожний м'яз спонукував чоловіка скочити й стати лицем до невидимої небезпеки, але воля його тлумила страх, і він сидів далі навпочіпки, із шматком золота в руці. Він боявся озирнутись, але тепер уже знав, що ззаду, над головою в нього, щось стоїть. Він удав, ніби золото в руках поглинуло всю його увагу. Він пересипав шматки з долоні на долоню, обчищав від землі. І весь час знав, що позад нього хтось стоїть і дивиться на те саме золото.

Прикидаючись і далі, що його страшенно цікавить золото, чоловік напружив слух і вловив чийсь подих у себе за плечима. Він пошукав очима якоїсь зброї, але бачив тільки грудки золота, зовсім не потрібного йому тепер, у біді. Було, правда, кайло, добра зброя як до нагоди, але тепер такої нагоди він не мав. Копач розумів свою приреченість. Він був у вузькій норі на сім футів завглибшки. Навіть випроставшись, він не досяг би головою до поверхні. Він був у пастці.

Чоловік усе сидів навпочіпки. Він був спокійний і зосереджений, але, перебираючи подумки всі можливості на порятунок, відчував тільки свою безпорадність. Він сколупував землю з кварцових грудок і скидав їх у ночовки. Бо що ж іще мав він робити? Проте знав, що рано чи пізно йому доведеться встати й глянути в обличчя небезпеці, яка дихала в нього за плечима. Спливали хвилини, і чоловік розумів, що наближається та мить, коли йому треба буде встати або — він знову відчув, що крижана сорочка прилипла до тіла, — або вмерти отак, як він сидить, схилившись над своїм скарбом.

Однак він усе ще обчищав золото і все думав: як його підвестися? Може, блискавкою метнутися, вискочити з ями і зустріти небезпеку, хоч яка там вона, на рівному місці? Чи підвестися поволі й ніби ненароком помітити ворога, що дихав у нього за спиною? Інстинкт і кожен м'яз його тіла, що прагнуло відвертого бою, наказували схопитися, вискочити

одним махом. Але розум із властивою йому обережністю радив не хапаючись зустріти незнану небезпеку. А поки чоловік роздумував, у нього над вухом пролунав грімкий вибух. Ту ж мить він відчув, як щось страшне ударило його в спину з лівого боку, і від того місця по всьому тілу хвилями розлився вогонь. Чоловік підскочив угору, але, так і не випроставшись, звалився на землю. Тіло його скрутилось, як зів'ялий листок на вогнищі, коліна вперлися в стіну вузької ями, груди опустилися на ночовки з золотом, а лице — в купу породи. Ноги судомно шарпонулися — раз, другий. Тілом пройшли корчі. Потім легені поволі випустили повітря в глибокому зітханні, і так само поволі розпружилося на землі усе тіло.

А на краю ями, з револьвером у руці, стояв інший чоловік. Він довго й уважно дивився на непорушне тіло внизу. Потім сів скраєчку так, щоб видно було яму, і поклав револьвер на коліна. Він помацав у кишені, витяг клаптик темного паперу, насипав у його тютюну й скрутив цигарку — коротку, товсту і здавлену на кінцях. Не зводячи очей із тіла на дні ями, він закурив і глибоко, смачно затягнувся. Курив він поволі. Цигарка навіть була згасла, і він знову її запалив. І все не спускав з ока тіло внизу.

Нарешті він шпурнув недокурка й підвівся. Тоді підійшов до ями, вперся руками в її краї, не кидаючи револьвера, і став злазити. Коли ноги його були вже близько дна, він відпустив руки й стрибнув.

Ту ж мить копачева рука метнулася, луснула його по колінах, і він упав горілиць. Стрибаючи, незнайомець міг тримати револьвера тільки над головою. Але так само швидко, як копач ударив його по колінах, опустився й револьвер. Незнайомець ще не встиг упасти, як уже натиснув на гачок. У вузькій ямі постріл пролунав, наче грім. Серед диму не видно було нічого. Незнайомець гепнувся спиною на дно, а копач, мов кішка, стрибнув на нього зверху й придавив тягарем свого тіла. Та все ж тому пощастило зігнути руку й стрельнути ще раз. Але ту ж мить копач ліктем штовхнув його в зап'ясток, револьвер сіпнувся, й кулі ввігналися в стіну ями.

Відразу по тому незнайомець відчув, що копачева рука стискає йому зап'ясток. Тепер вони змагалися за револьвер, і кожен силкувався повернути його цівкою до супротивника. Дим у ямі поступово розвіювався. Незнайомець, на спині лежачи, вже починав дещо бачити. Та зненацька його осліпило: то копач шпурнув йому в вічі жменю піску. З несподіванки він на мить попустив револьвера. І відразу на його мозок ринула темрява, а потім і її не стало.

Проте копач стріляв далі, аж поки скінчилися набої в револьвері. Тоді шпурнув його й присів на ноги вбитого, відсапуючись.

Він аж захлинався, хапаючи ротом повітря.

— Тхоряка паскудний! — схлипував чоловік. — Крався назирці, чекав, поки я все зроблю, а тоді пальнув у спину!

З натуги й люті він мало не плакав. Потому зазирнув в обличчя вбитого. Воно було геть обліплене камінцями та землею, і важко було щось на ньому розгледіти.

— Зроду не бачив його, — врешті мовив копач. — Певне, якийсь злодюга, хай йому біс! У спину стріляє! У спину!

Він розстебнув сорочку й обмацав груди та лівий бік.

— Прошила наскрізь і нічого! — зрадів він. — А їй-богу ж, добре цілявся, тільки смикнув руку, як натискав на гачок, йолоп. Зате я йому дав. Ох і дав!

Копач ще помацав рану в боці, і обличчя йому спохмурніло.

— Ще розболиться, до біса. Треба швидше залатати дірку й драла звідси.

Він видряпався з ями й спустився до свого табору. А за півгодини повернувся з конем, на якому возив вантаж. З-під розстебнутої сорочки видніла ганчірка, що сяк-так прикривала рану. Лівою рукою чоловік ворушив помалу, незграбно, але все ж таки міг орудувати нею.

Він обв'язав трупа попід пахви мотузкою і витяг з ями. Тоді заходився збирати золото. Збирав він його кілька годин, спиняючись лише, щоб потерти заклякле плече й вигукнути:

— Стріляв у спину, тхоряка паскудний! У спину!

Коли волото було геть обчищене від породи й дбайливо загорнуте в кілька укривал, чоловік прикинув його вартість.

— Чотириста фунтів, щоб я здох! — мовив він. — Нехай двісті на кварц і пісок відійде, але двісті лишиться. Двісті фунтів золота! Чуєш, Біле? Сорок тисяч доларів! І все твоє… Все твоє!

Він радісно почухав потилицю, і пальці його налапали якийсь шрам. Він обмацав його всього. То була подряпина від другої кулі.

Розлютившись, чоловік підступив до свого ворога.

— Що, вбити мене хотів, га? Вбити? — дражнився він. — Та ти своє дістав, і поховаю я тебе по-людському. Від тебе я б напевне такого не дочекався!

Він підтяг трупа до ями й штовхнув його вниз. Глухо гупнувши, тіло забитого лягло боком на дно ями. Голова була обернена до неба. Копач поглянув униз на нього й докірливо сказав:

— А ти ж мені в спину стріляв!

Орудуючи кайлом та лопатою, він закидав яму. Тоді навантажив золото на коня. Воно було надто тяжке, тому, спустившись до табору, чоловік переклав трохи вантажу на свого верхового коня. І навіть після того йому довелося покинути дещо із своїх манаток — кайло, лопату, ночовки, харчів трохи, кухонне начиння та інший дріб'язок.

Сонце стояло на полудне, коли чоловік погнав коней крізь зелену запону з витких рослин. Вибираючись на кам'яні брили, коні аж дибки ставали і наосліп пролазили густими, переплутаними заростями. Раз верховий кінь важко впав, і чоловік зняв вантаж, аби він міг підвестися. Коли кінь рушив далі, чоловік обернувся, просунув голову крізь листя й востаннє поглянув на пагорб.

— Тхоряка паскудний! — вигукнув він і зник.

У кущах зашелестіло, затріщало галуззя, заколихалося віття в тому місці, де проходили коні. Часом цокали об каміння підкови, часом чути було, як копач лається та поганяє коней. Потім він заспівав:

Озирнись — господній світ

Шле тобі ясний привіт.

(Скинь ярмо земних облуд!)

Озирнися — все сія,

Хай зітхне душа твоя.

(Завтра стрінеш божий суд!)

Пісня дедалі затихала, і разом з тишею повертався й дух яру до оселі своєї. Знову дрімливо зашепотів струмок, і сонно загули дикі

бджоли. В повітрі, сповненому пахощами, легенько спадав сніжинками на землю пух із осокорів. Метелики маяли поміж деревами, і над усім розливалося спокійне сонячне сяйво. Тільки слід підків на луці і роздерті груди пагорба свідчили, що сюди примчала була бурхлива життєва хвиля, скаламутила тихий спокій яру і полинула далі.